

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU
ARAPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

**UPOTREBA GLAGOLSKIH VREMENA U ARAPSKOM JEZIKU
I NJIHOVI PRIJEVODNI EKVIVALENTI U BOSANSKOM JEZIKU**

(ZAVRŠNI DIPLOMSKI RAD)

Kandidat: Lejla Đelilbašić

Mentor: doc. dr. Amra Mulović

Sarajevo, decembar, 2017.

SADRŽAJ

UVOD	4
1. KLASIFIKACIJA GLAGOLSKIH VREMENA	6
2. VRIJEDNOSTI PERFEKTA	10
2.1. Značenje prošlosti	10
2.1.1. Svršena radnja	10
2.1.2. Rezultativni perfekat	12
2.1.3. Značenje pluskvamperfekta	12
2.2. Značenje sadašnjosti	13
2.3. Značenje budućnosti	16
3. VRIJEDNOSTI IMPERFEKTA	17
3.1. Značenje sadašnjosti	17
3.1.1. Prava sadašnjost	17
3.1.2. Uobičajena radnja	17
3.1.3. Sjevremena radnja	17
3.2. Značenje prošlosti	18
3.3. Značenje budućnosti	20
4. SPECIFIČNA VREMENSKA MODIFIKACIJA GLAGOLA UPOTREBOM ČESTICE <i>QAD</i> I GLAGOLA <i>KĀNA</i>	22
4. 1. Upotreba čestice <i>qad</i>	22
4.1.1. Temporalna funkcija	22
4.1.2. Aspektualna funkcija	24
4. 1. 3. Modalna funkcija	25
4. 2. Upotreba pomoćnog glagola <i>kāna</i>	27
4.2.1. Izražavanje prošlosti	27
4.2.2. Izražavanje budućnosti	29

5. SPECIFIČNA UPOTREBA PERFEKTA I IMPERFEKTA U OKVIRU ZAVISNO-SLOŽENIH REČENICA	30
5.1. Pogodbene rečenice	31
5.1.1. Upotreba perfekta u značenju prošlog vremena.....	31
5.1.2. Upotreba perfekta u značenju sadašnjeg i budućeg vremena	33
5. 2. Namjerne rečenice	34
5. 3. Vremenske rečenice.....	35
6. UPOTREBA VREMENSKIH PRILOGA U SVRHU VREMENSKOG LOCIRANJA GLAGOLSKE RADNJE.....	39
ZAKLJUČAK	42
LITERATURA.....	44
IZVORI	46

UVOD

Prilikom analize glagolskih vremena u arapskom jeziku, gramatičari su uspostavljali vezu između glagolskih vremena (oblika) i referencijalnog vremena. Uglavnom su dijelili mišljenje da se glagolska vremena u odnosu na pojam vremena dijele na tri dijela: prošlo, sadašnje i buduće. Koncept glagolskih vremena se formalno razvijao vremenom, da bi obuhvatio i neke druge gramatičke kategorije kao što su glagolski vid i način.

U arapskom jeziku postoje dvije osnovne glagolske forme: za svršenu radnju (svršeni vid), perfekat (*al-mâdî*) i za nesvršenu radnju (nesvršeni vid), imperfekat (*al-muḍâri*'). Prema većini gramatičara, ove dvije glagolske forme služe da se njima izraze svi vremenski odnosi, pri čemu se za izražavanje složenih vremena koriste složene glagolske fraze uz upotrebu pomoćnih jezičkih sredstava (partikula, priloga, glagola).

Glavni cilj rada jeste uspostavljanje teorijskog okvira vezanog za glagolska vremena u arapskom jeziku, uz detaljnu analizu konkretnih primjera iz korpusa, kojima će se potkrijepiti određena teorijska zakonitost. Ostvarivanje cilja sistematskog i jezgrovitog predstavljanja različitih aspekata postavljene teme izvršit će se ispunjavanjem različitih zadataka.

Najprije ćemo definisati ključne pojmove glagolskog vremena i aspekta, nakon čega ćemo utvrditi kako i na koji način su klasificirana glagolska vremena u arapskom jeziku. Glavni dio rada predstavlja analiza osnovnih i uvjetovanih vrijednosti perfekta i imperfekta. Polazna tačka jeste pretpostavka da se perfekat uglavnom veže za prošlost, a imperfekat za sadašnjost i budućnost. Na osnovu spomenute pretpostavke nastojali smo proširiti domene analize na različite specifične okolnosti u kojima se osnovna glagolska vremena potpuno udaljavaju od njihovih utvrđenih vrijednosti. Naime, rad smo dalje podijelili na osnovu formalnih pokazatelja koji određuju značenje samog glagolskog vremena, kao i njegov aspekt. Ti pokazatelji obuhvataju česticu *qad*, pomoćni glagol *kâna*, veznike u okviru pojedinih zavisno-složenih rečenica, te vremenske priloge. Nastojali smo ukazati na mnogobrojna značenja koja nastaju kao rezultat upotrebe navedenih pokazatelja. U okviru zavisno-složenih rečenica, obradili smo pogodbenu rečenicu kao najreprezentativniji primjer odstupanja od primarnih značenja, zatim, namjernu rečenicu i na kraju, vremensku rečenicu. Jedno poglavlje posvećeno je utjecaju vremenskih priloga na nijansiranje značenja glagolskih vremena.

Važan segmenat rada predstavlja određivanje prijevodnih ekvivalenata u bosanskom jeziku za različita značenja glagolskih vremena u arapskom jeziku, pri čemu smo nastojali ukazati na distinkcije između dvaju jezika, ali i na neke sličnosti. Nastojali smo ukazati na važnost

konteksta prilikom odabira određenog glagolskog oblika, kao i na njegovu ulogu u prevođenju s jednog jezika na drugi.

Tema pripada oblasti lingvistike, a obrađena je analitičko-deskriptivnom metodom, što podrazumijeva analizu korpusa koji pripada književno-umjetničkom funkcionalnom stilu. Koristili smo roman Tahe Huseina „Dani“ u izvornom arapskom tekstu, kao i prijevode Esada Durakovića i Nijaza Dizdarevića.

1. KLASIFIKACIJA GLAGOLSKIH VREMENA

Razlikuje se nekoliko glagolskih kategorija: vrijeme, način, lice, broj i vid (aspekt). Formalna distinkcija među ovim gramatičkim kategorijama u arapskom jeziku ogleda se kroz značenje prefiksa, sufiksa, promjene vokalskog obrasca i promjene osnove. Osnovna odlika glagola je radnja čiji se sadržaj ostvaruje u vezi sa vremenskim tokom.¹ Glagolsko vrijeme podrazumijeva vremenski odnos glagolskog sadržaja u odnosu na momenat govora. Glagolski vid, s druge strane, je termin za one elemente rečenice koji grade vremensku strukturu događaja izraženog glagolom.² Budući da trajanje radnje može biti vremenski ograničeno i neograničeno, razlikuje se svršeni (perfektivni) i nesvršeni (imperfektivni) vid. Što se tiče glagolskih vremena, prema mišljenju većine gramatičara, arapski jezik teži upotrebi dvaju glagolskih oblika: perfekta, koji uglavnom označava radnju koja se desila u prošlosti i imperfekta, koji se obično odnosi na sadašnjost ili budućnost.³

Arapske gramatičke škole su pridavale veliku pažnju odnosu između općeg pojma vremena i glagolskog vremena. Taj odnos su opisivale na osnovu filozofskog (referencijalnog) vremena i glagolskog vremena (tj. glagolskih oblika).⁴ Postoji više različitih klasifikacija glagolskih oblika rađenih na osnovu datog odnosa. Gramatičari drže do mišljenja da je analiza tzv. filozofskog vremena ključna za razumijevanje veze između oblika glagola i glagolskog vremena na koje sam oblik ukazuje. Slažu se po pitanju toga da se vrijeme dijeli na tri dijela: prošlost, sadašnjost i budućnost. Ranije su gramatičari smatrali da se mogu razlikovati i tri glagolska vremena. Utjecajni arapski lingvista, Sibawayh, smatra da arapski glagol ukazuje na ono što se desilo, što se još dešava i što će se dogoditi.⁵ Dakle, glagol se prilagođava konfiguraciji vremena, što znači da i glagolska vremena moraju ukazivati na sve aspekte filozofskog vremena: prošlost, sadašnjost i budućnost. Potom je ostvaren izvjesni napredak po pitanju koncepta glagolskih vremena, kada se pojavila podjela na: prošlo, buduće i tzv. svevremeno vrijeme. Međutim, arapski gramatičari smatraju da je sadašnjost toliko kratka da

¹ Dževad Jahić, Senahid Halilović i Ismail Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000., str. 263.

² Hassan A.H. Gadalla, „Translating English Perfect Tenses into Arabic: A Comparative Study of Two Translations of Pearl Buck’s Novel „The Good Earth“, *BABEL, International Journal of Translation*, John Benjamins, Vol. 52, No. 3, 2006., pp. 243-261.

³ Pogledati npr.: Faruk Abu-Chacra, *Arabic: an Essential Grammar*, Routledge, London and New York, 2007.; J. G. Lansing, *Arabic Manual*, Charles Scribner, New York, 1891; Abdelkader Fassi Fehri, *Key Features and Parameters in Arabic Grammar*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2012.

⁴ Abdul-Hussein Kadhim Reishaan, Ali Abdul-Rezzaq Ja’far, *Time, Tense and the Verb Form in Arabic and English: A Contrastive Study*, str. 106., Internet., pregledano 05. novembar 2017.

⁵ Ibid.

bi se posmatrala zasebno, budući da nju samo jedan momenat dijeli od toga da postane prošlost ili budućnost. Zbog toga se kufska i basranska gramatička škola slažu u tome da arapski jezik ima dva osnovna glagolska oblika: *muḏâri'* – koji označava sadašnjost i budućnost i *mâdin* - koji označava prošlost. Postojalo je i mišljenje prema kojem su se glagolska vremena dijelila na stvarna i nestvarna. Stvarna su ukazivala na radnju koja postoji (sadašnjost) i radnju koja je postojala i više ne postoji (prošlost), dok je nestvarno vrijeme označavalo radnju koja se još nije desila (budućnost).⁶ U odnosu na to, stvarna vremena se realizuju preko postojećih glagolskih oblika, perfekta i imperfekta, dok nestvarno vrijeme, budućnost, nema zaseban glagolski oblik.

Glagolska vremena se mogu klasificirati prema kriteriju njihovog odnosa spram momenta govora, kada se razlikuje:

- sadašnje vrijeme (ukazuje na radnju koja se dešava u momentu govora);
- buduće vrijeme (ukazuje na radnju koja se dešava nakon momenta govora);
- prošlo vrijeme (ukazuje na radnju koja se dešava prije momenta govora).

Nakon analize historijskog razvoja koncepta glagolskih vremena, može se zaključiti da preovladava mišljenje da arapski jezik teži upotrebi dvaju glagolskih oblika: perfekta (koji ukazuje na radnju svršenu u prošlosti) i imperfekta (koji označava nesvršenu radnju u sadašnjosti ili budućnosti). Perfekat i imperfekat, u suštini, ne označavaju glagolsko vrijeme jer je njihova funkcija da iskažu da li je radnja svršena ili nesvršena.⁷ Glagolska vremena u arapskom jeziku ne označavaju vrijeme događaja na isti način kao ona u indo-evropskim jezicima. Ona se bolje mogu razumjeti kao različiti načini posmatranja radnje. Zbog toga glagolska vremena (perfekat i imperfekat) nisu podudarna sa značenjem ovih vremena u bosanskom jeziku. U arapskom jeziku osnovna razlika se bazira na glagolskom vidu, a ne na glagolskom vremenu. Dakle, većina lingvista se slaže u mišljenju da glagolska vremena u arapskom jeziku prevashodno imaju aspektualnu funkciju, premda je zastupljeno i mišljenje da dominira njihova temporalna funkcija. Kao dokaz ovoj teoriji navodi se da aspekt ne može odrediti vrijeme, budući da svršeni aspekt može odgovarati prošlosti ili budućnosti, a nesvršeni prošlosti, budućnosti i sadašnjosti. Dok, s druge strane, vrijeme može odrediti

⁶ Ibid., str. 108.

⁷ Sekhri Ouided, *Problems in Translating Tenses From English into Arabic The Present Perfect: A Case Study*, doktorska disertacija, Mentouri University-Constantine, Algeria, 2009., str. 5., Internet., pregledano 16. septembar 2017.

aspekt: prošlost je svršena, a aktuelna sadašnjost nesvršena, što dovodi do zaključka da glagolski aspekt ovisi od glagolskog vremena.⁸

Bosanski jezik ima nekoliko glagolskih oblika: prezent (koji označava sadašnje vrijeme), perfekat (opće prošlo vrijeme), imperfekat (prošlo nesvršeno vrijeme), aorist (prošlo svršeno vrijeme), pluskvamperfekat (davno prošlo vrijeme), futur I (buduće vrijeme), futur II (predbuduće vrijeme).⁹ Budući da arapski i bosanski jezik potječu iz različitih jezičkih porodica uočava se značajna razlika između glagolskih sistema dvaju jezika. Bosanski jezik poznaje više glagolskih oblika koji preciziraju vrijeme glagolske radnje, te glagolski vid, za razliku od arapskog jezika. Zbog toga se često prilikom prevođenja s jednog jezika na drugi mogu javiti nedoumice prilikom odabira prijevodnog ekvivalenta određenog glagolskog oblika.

Perfekat uglavnom izražava stanje u prošlosti, svršenu radnju ili ustanovljenu činjenicu.¹⁰ Na naš jezik se prevodi jednim od glagolskih oblika koji se odnose na prošlost: perfektom, aoristom ili pluskvamperfektom.¹¹ Međutim, ponekad se prevodi prezentom, futurom ili kondicionalom. Imperfekta izražava nesvršenu radnju koja traje i uobičajenu radnju. Uglavnom se odnosi na sadašnje vrijeme, ali može ukazivati i na prošlost i budućnost. Prevodi se prezentom, futurom, imperfektom ili perfektom trajnih glagola, a ponekad i participom prezenta. Pored osnovnih značenja, perfekta i imperfekta mogu imati i mnogobrojna druga značenja koja mogu biti određena samim kontekstom, upotrebom vremenskih priloga, pomoćnih glagola, određenih partikula i sl.

Plodno tlo za analizu jesu same zakonitosti o upotrebi određenih glagolskih vremena u određenim kontekstima. U vezi s tim ističe se prednost nekog jezika u odnosu na to koliko ima razrađen i iznijansiran sistem glagolskih vremena. Ono što je zanimljivo jeste koliko su uopće određene zakonitosti postojane u jeziku, tj. koliko se dosljedno primjenjuju, odnosno, koliko se odstupa od njih. U nekim jezicima se uočava mjestimično pojavljivanje takvih zakonitosti, a u nekim se uopće ne pojavljuju.¹² Uočava se da određeni glagolski oblici ne izražavaju samo radnju ograničenu na pojedinačne manifestacije vezane uz neke okolnosti ili

⁸ Abdelkader Fassi Fehri, *Key Features and Parameters in Arabic Grammar*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2012., str. 23.

⁹ Dževad Jahić, Senahid Halilović i Ismail Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000., str. 264.

¹⁰ Faruk Abu-Chacra, *Arabic: An Essential Grammar*, Routledge, London and New York, 2007., str. 78.

¹¹ Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1998., str. 558.

¹² Petar Guberina, "Problem 'slaganja vremena'", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za filologiju* / [urednik Petar Skok], Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1951., str. 33-74.

neke momente. Ukoliko se obrati pažnja na ovu pojavu u arapskom jeziku, može se vidjeti da imperfekat npr. nije vezan samo za sadašnje vrijeme, nego može obuhvatati i prošlost ili budućnost. Imperfekata se može upotrebljavati za procese koji označavaju neke trajne istine, zakonito ponavljanje i sl. Njegova upotreba je podudarna sa upotrebom prezenta u bosanskom jeziku zato što je prezent, koji je po misaonoj i gramatičkoj analogiji s drugim upotrebama prezenta, mogao najlakše da izrazi radnje koje nisu ograničene na određene uvjete ili momente, tj. koje su trajne i sivevremene. Zbog toga je potrebno prezentovati sve različite upotrebe perfekta i imperfekta u arapskom jeziku, načine i sredstva pomoću kojih se nijansiraju njihovo značenje, te sposobnost jezika da iznađe odgovarajući ekvivalent u jednom potpuno drugačijem jeziku.

Izražavanje konteksta prošlog, sadašnjeg ili budućeg vremena ovisi od različitih pokazatelja. Historijski pokazatelji su veoma bitni budući da nam sam tematski sadržaj otkriva u kojem tačno vremenu se odvija radnja. Morfološka struktura obično može ukazivati na više značenja, tako da se analizom teksta u kojem je određena riječ upotrijebljena izvode zaključci o njenom značenju, što podrazumijeva semantičke pokazatelje. Ipak, od posebnog značaja su leksički pokazatelji na osnovu kojih lokaliziramo glagolska vremena i pridružujemo im odgovarajuće značenje, a tu spadaju: pomoćni glagoli, čestica *qad*, različiti veznici u okviru složenih rečenica, te vremenski prilozi.

2. VRIJEDNOSTI PERFEKTA

Perfkat može dobiti razne vrijednosti, ali uvijek označava realiziranu radnju koja se izvršila prije neke druge radnje stavljene u prošlost, sadašnjost ili budućnost. Pokušat ćemo objasniti različite vrijednosti perfekta kroz primjere iz korpusa.

2.1. Značenje prošlosti

Značenje prošlosti nosi ona radnja koja se desila prije momenta govora. Perfekat najčešće iskazuje radnju koja je svršena u prošlosti, mada ponekad može označavati i trajnu prošlu radnju. Također, perfektom se može označiti i radnja koja se desila prije neke druge radnje u prošlosti, premda se u takvim slučajevima najčešće koristi oblik pluskvamperfekta. Zanimljiva je upotreba perfekta u svrhu izražavanja prošle radnje čiji se rezultat odnosi na sadašnjost.

2.1.1. Svršena radnja

Perfektom se izražava radnja svršena u prošlosti. Glagolska radnja se smatra svršenom ukoliko se vrijeme momenta govora podudara sa vremenom radnje uključujući i njen svršetak.¹³

وَعَلَى هَذَا النَّحْوِ حَفِظَ صَاحِبُنَا كَثِيرًا مِنَ الْأَعْيَانِ. (str. 30.)

Tako je naš junak naučio mnogo pjesama. (str. 29.)¹⁴

Dakle, osnovno značenje perfekta vezano je za radnju, stanje ili zbivanje koje je ostvareno u neodređenoj prošlosti. Perfekat u arapskom jeziku ne razlikuje vremensku distancu, tj. ne postoji distinkcija u izražavanju događaja koji se odnose na dalju prošlost i onih koji su se desili u neposrednoj prošlosti.

أَقَامَ فِي الْقَاهِرَةِ أُسْبُوعَيْنِ أَوْ أَكْثَرَ مِنْ أُسْبُوعَيْنِ. (str. 125.)

U Kairu je proveo dvije sedmice ili nešto više. (str. 103.)

¹³ Josephine O'Brien, *Tense and Aspect in the Interlanguage of Gulf Arab Learners of English*, ProQuest LLC, 2013., str. 80., Internet., pregledano: 28. novembar 2017.

¹⁴ Uz ponuđene primjere navodili smo broj stranice na kojoj se primjer nalazi u izvorniku i prijevodu. Koristili smo prijevod Esada Durakovića koji smo obično prvo navodili, a tamo gdje je bilo potrebno u svrhu komparacije navodili smo i prijevod Nijaza Dizdarevića, koji smo označavali inicijalima autora. Ona mjesta na koja smo htjeli skrenuti pažnju označili smo opcijom *bold* i u arapskom tekstu, a i u samom prijevodu.

Perfekat u osnovi ima naglasak na svršenosti radnje. Međutim, naredni primjer pokazuje da se perfekat može koristiti i kako bi izrazio prošlu radnju koja se konstantno ili povremeno ponavlja, mada je takva upotreba perfekta veoma rijetka.¹⁵

ذَاقَ التَّيْنَ المَرْطَبَ وَ شَرِبَ نَقِيعَهُ فِي أَثْنَاءِ الصَّيْفِ، وَ ذَاقَ البُسْبُوسَةَ وَ اسْتَمْتَعَ بِمَا تَبَعَتْهُ مِنَ الحَرَارَةِ
فِي الأَجْوَافِ أَثْنَاءَ الشِّتَاءِ. (str. 135.)

Ljeti je jeo sočne smokve i pio sok od smokava, a zimi je slasno jeo sutlijaš koji ga je zagrijavao. (str. 111.)

Poznato je da iza partikule 'an dolazi konjuktiv kako bi se izrazilo oklijevanje, naredba ili zabrana, dužnost, rezultat, nastojanje, strah, nužnost, dozvola i sl. Međutim, iza partikule 'an ponekad se koristi perfekat kako bi se izrazilo značenje da je nešto što je naređeno uistinu i izvršeno. Isto tako, ako glagol kojem je partikula 'an subordinirana ne iskazuje nikakvu želju ili očekivanje, iza partikule 'an se koristi perfekat ili indikativ imperfekta, te glagol ima značenje perfekta ili prezenta.¹⁶

وَ كَانَ ذَلِكَ سَبَبًا فِي أَنْ كَرِهَ عَمَّهُ كَرِهًا شَدِيدًا. (str. 29.)

Zbog toga je žestoko zamrzio amidžu. (str. 27.)

فَأَنْتَهَى بِهِ الأَمْرَ إِلَى أَنْ أَصْبَحَ مَمْعُودًا. (str. 29.)

... tako da mu je najzad počeo pobolijevati stomak. (str. 27.)

Dakle, iz primjera možemo zaključiti da upotreba perfekta u ovakvim slučajevima ukazuje na to da je radnja završena.

¹⁵ John Gulian Lansing, *Arabic Manual*, Charles Scribner, New York, 1891., str. 51.

¹⁶ W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, Vol. 2, University Press, Cambridge, 1898., str. 26.

2.1.2. Rezultativni perfekat

Rezultativni perfekat podrazumijeva radnju koja je započela i završila u prošlosti, ali čiji je rezultat, odnosno posljedica, vidljiva u sadašnjosti. Zbog toga se smatra radnjom koja još traje, odnosno, ima značenje ekvivalentno značenju imperfekta.¹⁷

وَ مِنْذُ ذَلِكَ الْوَقْتِ اتَّصَلَ الْفَتَى بِمُدِيرِ الْجَرِيدَةِ. (str. 290.)

Od tada mladić uspostavi kontakt s urednikom al-Daride. (str. 228.)

2.1.3. Značenje pluskvamperfekta

Pefektom se može izraziti i pluskvamperfekat. Ono što ukazuje na značenje pluskvamperfekta jeste sam kontekst ili logički slijed događaja. U tom slučaju perfekat može iskazivati radnju koja se dešava istovremeno sa radnjom iskazanom glagolom u drugoj rečenici ili se, pak, odnositi na vrijeme koje je prethodilo vremenu iskazanom perfektom u glavnoj rečenici.

لَمْ يَكُنْ الصَّبِيُّ يَبْلُغُ الْقَاهِرَةَ وَ يَسْتَقِرُّ فِيهَا حَتَّى ذَكَرَ الْأَدَبَ وَ الْأَدَبَاءَ، كَمَا سَمِعَ ذِكْرَ الْعِلْمِ وَ الْعُلَمَاءِ.

(str. 276.)

Čim se mladić vratio u Kairo i smjestio se, počeo je pratiti predavanja književnosti, kao što je ranije slušao o nauci i učenjacima. (str. 213.)

U navedenom primjeru pokazatelj upotrebe perfekta u značenju pluskvamperfekta jeste sam kontekst i logički slijed događaja. Navest ćemo još jedan primjer ovakve upotrebe perfekta.

فَقَدْ أَقْبَلَ بِهَا أَحْوَهُ وَ قَدْ طُبِعَتْ مُشْطَرَّةً أَوْ مُحَمَّسَةً، شَطْرَهَا أَوْ حَمَّسَهَا بَعْضُ الْأَزْهَرِيِّينَ. (str. 279.)

Brat donese tu poemu štampanu u metru taštir ili tahmis u koje ih je pretočio neki asharlija. (str. 216.)

Jednom je njegov brat došao sa ovom poemom štampanom u taštiru ili tahmisu. Taštir ili tahmis sačinio je jedan azharovac. (str. 176.) N. D.

U navedenom primjeru imamo upotrebu čestice *qad* sa glagolom u perfektu koja ukazuje na radnju koja se desila u daljoj prošlosti i koja je uslijedila prije neke druge radnje u prošlosti.

¹⁷ Vicente Cantarino, *Syntax of Modern Arabic Prose. The Simple Sentence*, Vol. 1, Indiana University Press, Bloomington/London, 1974., str. 60.

Zatim slijedi svršena radnja koja je prethodila toj radnji i ponovo se upotrebljava čestica *qad* kako bi označila svršenost radnje i dala glagolu značenje pluskvamperfekta. Naročitu pažnju privlači naredna rečenica u kojoj autor upotrebljava sam perfekat kako bi izrazio radnju koja je prethodila radnjama iskazanim u prethodnim rečenicama, a pri tome, te radnje dijeli jedan duži vremenski period. Zanimljivo je to što se ne upotrebljava čestica *qad*, niti pomoćni glagol *kâna* kako bi se precizirao sam slijed radnji. Upravo tu vidimo spomenutu upotrebu perfekta u značenju pluskvamperfekta koju razumijevamo iz samog konteksta, odnosno, na to nam jasno ukazuje logički slijed događaja iako se ne upotrebljavaju neki formalni pokazatelji.

2.2. Značenje sadašnjosti

Značenje sadašnjosti perfekat će imati u narednim slučajevima:

a) *Uz upotrebu glagola koji izražavaju želju ili mišljenje*

Ukoliko glagol u perfektu nosi obilježje volje, želje, osjeta ili konstatacije, može se prevesti prezentom ili kondicionalom.

فَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَقْرَأَ الْقُرْآنَ مَرَّةً فِي كُلِّ أُسْبُوعٍ، فَكَمْ تَقْرَأُ مِنْ جُزْءِ كُلِّ يَوْمٍ؟ (str. 45.)

Ako bi htio proučiti cijeli Kur'an za jednu heftu, koliko džuzova treba da proučiš dnevno? (str. 41.)

Prema spomenutom pravilu, glagol u perfektu u navedenoj rečenici bi se mogao prevesti i na sljedeći način: perfektom: *Ako si htio* ili prezentom: *Ako hoćeš*, što nalazimo u prijevodu Nijaza Dizdarevića.

Ako hoćeš da kazuješ cijeli Kur'an jednom svake nedjelje, koliko odjeljaka treba da kazuješ svakog dana? (str. 25.)

Iako navedeni primjer može oslikavati značenje sadašnjosti, treba napomenuti da upotrebu perfekta uvjetuje i sama činjenica da se radi o pogodbenoj rečenici za koju je karakteristična ovakva struktura, a o čemu će više govora biti kasnije. Navest ćemo još jedan primjer koji dosljednije prikazuje ovakvu upotrebu perfekta.

أَرَدْتُ أَنْ أَكْتُبَ إِلَى أَخِي الْمَرِيضِ.

Htio sam (hoću, htio bih) da pišem svom bolesnom bratu.¹⁸

b) Pri izražavanju činjenica

Zanimljiva je upotreba perfekta u svrhu izražavanja radnje za koju se može reći da se često ili još uvijek dešava. Takvu upotrebu perfekta nalazimo u poslovicama i mudrim izrekama kada se njime iskazuje neka utvrđena činjenica. To je tzv. gnomski perfekat koji se na naš jezik često prevodi nepravom sadašnjosti.

إِنَّ طَوْلَ اللِّسَانِ لَمْ يُثَبِّتْ فَطُّ حَقًّا وَ لَمْ يَمَحْ بِاطِلًا. (str. 275.)

Dug jezik nikada **nije utvrdio** da je nešto istina, **niti je uspio** poreći neistinu. (str. 212.)

Kako bismo pokazali da se ovdje perfekat može prevesti i prezentom, ponudit ćemo naš prijevod.

Dug jezik nikada **ne utvrdi** da je nešto istina, **niti uspije** poreći neistinu.

c) Pri isticanju

لَقَدْ أَقْبَلَ الشَّيْخُ. (str. 118.)

Stiže profesor! (str. 95.)

d) U pitanjima

أَصَدَّقْتَنِي الْآنَ؟

Da li mi **vjeruješ** sada?¹⁹

e) Pri izražavanju optativa

Perfekat se upotrebljava u svrhu izražavanja radnje za koju se nadamo da će se ostvariti, te se koristi za izražavanje želje, molitve i kletve, kao što je slučaj u narednim primjerima.²⁰ Pri ovakvoj upotrebi, perfekat se uglavnom prevodi imperativom, prohibitivom ili se koristi particip aktivni.

¹⁸ Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1998., str. 558.

¹⁹ Vicente Cantarino, *Syntax of Modern Arabic Prose. The Simple Sentence*, Vol. 1, Indiana University Press, Bloomington/London, 1974., str. 61.

²⁰ Clive Holes, *Modern Arabic Structures, Functions, and Varieties*, Georgetown University Press, Washington, 2004., str. 218.

قَاتَلَ اللهُ شَرَّهُ. (str. 27.)

Prokleta bila proždrljivost! (str. 26.)

لَعَنَ اللهُ آبَاءَكُمْ. (str. 78.)

Prokleo vas Allah i vaše pretke... (str. 67.)

فَتَحَ اللهُ عَلَيْكَ. (str. 36.)

Bog te blagoslovio. (str. 33.)

Navedeni primjeri, s obzirom na značenje perfekta, mogu se prevesti i kao: *Neka je prokleta proždrljivost!*, *Neka Allah prokune vas i vaše pretke...*, *Neka te Bog blagoslovi.*, što vidimo u narednim primjerima.

قَالَ الْقَاضِي: إِنَّ الْمَالْفَ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى... (str. 65.)

Pisac, na to će kadija, neka mu se Allah smiluje... (str. 38.)

عَوَّضَنِي اللهُ خَيْرًا. (str. 41.)

Neka mi Allah da dobro. (str. 37.)

Iako je uobičajeno da se perfekat koristi prilikom izražavanja želje (dove), u rječniku nailazimo na upotrebu imperfekta prilikom izražavanja iste dove.

اللَّهُ يُعَوِّضُ عَلَيْكَ

*Neka ti Bog naknadi!*²¹

Imperfekat može imati optativnu vrijednost. Iako se perfekat više upotrebljavao u klasičnom periodu u svrhu izražavanja želje, u živom jeziku preovladava takva upotreba imperfekta.²²

²¹ Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, el- Kalem, Sarajevo, 2004., str. 1032.

²² Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1998., str. 563.

Dakle gramatičari smatraju da se imperfekat upotrebljava u kontekstu u kojem je buduće vrijeme leksički specificirano, a primjer toga je izražavanje lijepe želje ili kletve.²³

2.3. Značenje budućnosti

Perfektom se može iskazati da neko sebe obavezuje da neće nešto izvršiti kada se uz glagol koristi čestica *lá*. U takvim slučajevima perfekat se prevodi futurom.

لَا نَطَقْتُ بِحَرْفٍ حَتَّى تَطْمَئِنَّ.

*Neću progovoriti ni slova dok se ne smiriš.*²⁴

Takva upotreba perfekta uobičajena je u svrhu izražavanja radnje ili okolnosti koje su sigurne kao što su obećanja, pregovori, zakletve ili tvrdnje. Međutim, u korpusu se srećemo sa takvom upotrebom imperfekta, o čemu će više riječi biti u narednom poglavlju. Također, značenje budućeg vremena perfekat najčešće dobija u okviru nekih tipova zavisnih rečenica, o čemu ćemo govoriti nešto kasnije.

²³ Maher Bahloul, *Structure and Function of the Arabic Verb*, Routledge, New York, 2008., str. 120.

²⁴ Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1998., str. 559.

3. VRIJEDNOSTI IMPERFEKTA

Imperfekat sam po sebi ne izražava ideju o vremenu, on samo iskazuje radnju koja je započela, nije završila i traje, bilo da je u sadašnjem, prošlom ili budućem vremenu.

3.1. Značenje sadašnjosti

Osnovna značenja imperfekta vežu se za sadašnjost kada imperfekt može označavati aktuelnu radnju ili stanje, ili pak, trajnu radnju. Na značenje može ukazivati sam kontekst ili može biti istaknuto uz pomoć nekog od vremenskih priloga.

3.1.1. Prava sadašnjost

Imperfekat najčešće označava radnju koja se dešava u momentu govora. Takva radnja se smatra pravom sadašnjom radnjom.

وَهَا أَنْتَ ذَا يَا بُنَيَّ تَهْجُرُ وَطَنَكَ وَ دَارَكَ وَ تُفَارِقُ أَهْلَكَ وَ أَصْدِقَاءَكَ. (str. 306.)

*Evo, sine moj, sada **napuštaš** zavičaj i svoj grad, **ostavljaš** porodicu i prijatelje.* (str. 235.)

3.1.2. Uobičajena radnja

Kod imperfekta je više naglašen aspektualni karakter nego sama temporalnost. Aspektualna funkcija se ogleda kroz označavanje nesvršene radnje, radnje koja traje ili se ponavlja. Uobičajena radnja podrazumijeva radnju koja se ponavlja, postaje navika ili poprima obilježja svojstva.

هَذَا الْمُؤَذِّنُ يَدْعُو إِلَى الصَّلَاةِ الْعِشَاءِ، فَيُبَيِّرُ فِي نَفْسِ الصَّبِيِّ أَمَلًا قَصِيرًا يَتَّبِعُهُ يَأْسٌ طَوِيلٌ. (str. 163.)

*Mujezin **poziva** na jaciju, što u njemu **budi** kratkotrajnu nadu za kojom onda **dolazi** dugo očajavanje.* (str. 129.)

3.1.3. Svevremena radnja

O'Brien navodi mišljenje Mitchella i al-Hassana koji definišu ovakve radnje na sljedeći način: „karakteriše ih posebna vrsta trajnosti koja se razlikuje od progresivne, uobičajene i stalne radnje. Ovakva trajnost je neograničena, bezvremenska, odgovara tzv. općim istinama i

naučnim karakteristikama. Takva radnja obuhvata prošlost, sadašnjost i budućnost.²⁵ Upravo ovakvu svesremenost nalazimo u sljedećem primjeru.

وَالنِّسَاءُ فِي قُرَى مِصْرَ لَا يُحِبُّنَ الصَّمْتَ وَ لَا يَمْلَنَ إِلَيْهِ. (str. 40.)

Žene u egipatskim selima ne vole baš šutjeti. (str. 28.)

3.2. Značenje prošlosti

Prisustvo nekog drugog glagola u perfektu određuje to da imperfekat ukazuje na prošlost, tj. da se radnja nastavlja u prošlom vremenu. Tada imperfekat dolazi nakon perfekta bez interpozicije bilo koje partikule sa svojim komplementom.

وَ قَدْ أَعْرَضَ عَنْ دُرُوسِ الْبَلَاغَةِ وَ أَنْفَقَ بِقِيَّةِ عَامِهِ يَخْرُجُ مِنْ دَرَسِ الْمُشُورِ. (str. 203.)

Potom je napustio časove stilistike, a ostatak godine je proveo izlazeći s „časova o ljusci“. (str. 157.)

Često imperfekat biva zamijenjen participom aktivnim u akuzativu, a na bosanski jezik se najčešće prevodi participom prezenta odgovarajućeg glagola. U nekim slučajevima subordinirana rečenica iskazuje stanje (*hâl*) u kojem se nalazi subjekat navedenog glagola u perfektu u vrijeme kada je činio radnju koju taj perfekat izražava (*hâl muqârin*).²⁶

Kada imperfekat označava prošlu radnju obično nosi i značenje trajanja (durativnosti), ponavljanja (iterativnosti) i uobičajenosti. U tom slučaju, njegov prijevodni ekvivalent je imperfekat u bosanskom jeziku, ali budući da je upotreba imperfekta u bosanskom jeziku arhaična, obično se koristi perfekat trajnih glagola ili kondicional.²⁷

لَأَنَّهُ كَانَ يَقْدِرُ أَنْ سَيُقْطَعَ عَلَيْهِ إِسْتِمَاعُهُ لِشَيْدِ الشَّاعِرِ حِينَ تَدْعُوهُ أُخْتُهُ إِلَى الدُّحُولِ فَيَأْبَى
فَتَخْرُجُ فَتَشُدُّهُ مِنْ تَوْبِهِ فَيَمْتَنِعُ عَلَيْهَا فَتَحْمِلُهُ بَيْنَ ذِرَاعَيْهَا كَأَنَّهُ التَّمَامَةُ، تُعَوِّدُ بِهِ إِلَى حَيْثُ تُنِيْمُهُ

²⁵ Josephine O'Brien, *Tense and Aspect in the Interlanguage of Gulf Arab Learners of English*, ProQuest LLC, 2013., str. 72., Internet., pregledano: 28. novembar 2017.

²⁶ W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, Vol. 2, University Press, Cambridge, 1898., str. 20.

²⁷ Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1998., str. 564.

عَلَى الْأَرْضِ وَ تَضَعُ رَأْسَهُ عَلَى فَحْدِ أُمِّهِ، ثُمَّ تُعَمِّدُ هَذِهِ إِلَى عَيْنَيْهِ الْمُظْلَمَتَيْنِ فَتَفْتَحُهُمَا وَاحِدًا بَعْدَ

الْأُخْرَى ... (str. 17.)

...jer **je** **znao** da će mu biti uskraćeno slušanje pjevača čim ga sestra **pozove** u kuću, a on **odbije** da poslušā. Tada sestra **izlazi** i **vuče** ga za odjeću dok se on **otima**, te ga sestra **uzima** u naručje kao da je slamka i **nosi ga** tamo gdje ga **je uspavljivala**, na tlu. **Polagala je** njegovu glavu na majčino krilo, a ova bi se **nadnosila** nad njegove obnevidjele oči, **otvarala** jedno po jedno... (str. 18.)

... **znao je** da će biti ometen u slušanju pjevačevog kazivanja: sestra **će** ga **pozvati** da uđe, on **će odbiti**, ona **će** ga **izlazeći vući** za odjeću, ako **bi se** i dalje **opirao**, ona **bi** ga **uzimala** u naručje kao da je slamka, **ponijela** u kuću i **stavljala** na pod **položivši** mu glavu majci na krilo. Majka se **nadnosila** na njegove obnevidjele oči, **otvarala** jedno pa drugo...(str. 8.) N. D.

Budući da je imperfekat nosilac značenja uobičajene radnje, ovdje se koristi da ukaže na to kako se ista radnja ponavljala u prošlosti. Kako sam kontekst jasno ukazuje na to da se radnja dešavala u prošlosti nema potrebe da se stalno ponavlja glagol *kâna*. U slijedu prošlih uzastopnih događaja imperfekat možemo prevesti našim historijskim prezentom, aoristom ili perfektom. Uočava se različit način prevođenja kod dvaju prevodilaca, pa tako Duraković koristi prezent, a u drugom dijelu pasusa perfekt, dok Dizdarević upotrebljava futur ili kondicional, a u drugom dijelu pasusa, također, perfekt. Možemo zaključiti da se radi samo o različitim stilovima prevodilaca. Međutim, ono što je zanimljivo jeste upotreba različitih glagolskih vremena prilikom prevođenja jednog istog glagolskog vremena (imperfekta), te tako nailazimo na upotrebu prezenta, futura i kondicionala u prvom dijelu pasusa, dok se drugi dio pasusa kod oba prevodioca nastavlja upotrebom perfekta. Iako su sve nabrojane radnje uobičajene i dešavaju se u nizu jedna za drugom, razlog upotrebe perfekta u drugom dijelu iskaza, možemo potražiti i u promjeni subjekta.

3.3. Značenje budućnosti

Prema arapskim gramatičarima, imperfekt se koristi za iskazivanje stanja (*ḥāl*), sadašnjeg vremena (*al-zamân al-ḥâdir*) i budućeg vremena (*al-mustaqbal*).²⁸

Imperfekat izražava nesvršenu radnju koja traje i uobičajenu radnju. Uglavnom se odnosi na sadašnje vrijeme, ali može ukazivati i na prošlost i budućnost.

Ponekad sam kontekst ukazuje na to da se imperfekat odnosi na budućnost.

فَدَعْنِي أَهْدِي إِلَيْكَ هَذَا الْحَدِيثَ لَعَلَّكَ تَرْتَاخُ إِلَيْهِ بَيْنَ حَيْنٍ وَ حَيْنٍ إِذَا أَجْهَدَكَ دَرْسُكَ وَ وَجَدْتِ
فِي اللَّاتِنِيَّةِ وَ الْيُونَانِيَّةِ مَشَقَّةً أَوْ عَنَاءً. هُنَالِكَ تَرَى لَوْنًا لَمْ تَعْرِفُهُ مِنْ أَلْوَانِ الْحَيَاةِ فِي مِصْرَ وَ يَذْكُرُ
شَخْصًا... (str. 306.)

Dopusti mi da ti darujem ovu pripovijest – možda će te ponekad odmarati, kada te iscrpe predavanja, kada u latinskom i grčkom jeziku naiđeš na poteškoće. U njoj ćeš spoznati jedan nepoznat način života u Egiptu, sjećat ćeš se čovjeka... (str. 236.)

Budućnost može biti naglašena posredstvom čestice *sa* ili *sawfa* koja prethodi imperfektu. Prefiks *sa* označava blisku budućnost, dok *sawfa* označava dalju budućnost.²⁹ Ovaj prefiks se koristi uglavnom kada je izostavljen vremenski prilog. Prefiks *sa* se obično upotrebljava kada se ima za cilj informisati recipijenta da će se radnja desiti u budućnosti, dok se uz pomoć čestice *sawfa* dodatno naglašava i potvrđuje buduća radnja. Mnogo je češća upotreba čestice *sa*.³⁰ Njihova temporalna priroda se ogleda kroz funkciju označavanja budućeg vremena, dok značenje namjere podrazumijeva njihovu modalnu prirodu.

سَتَذْهَبُ إِلَى الْقَاهِرَةِ، وَ سَيَكُونُ لَكَ حَادِمٌ خَاصٌّ. (str. 302.)

Poći ćeš u Kairo. Imat ćeš posebnog slugu. (str. 233.)

وَ قَدْ فَهِمَ الصَّبِيُّ أَنَّهُ قَدْ نَقَلَ إِلَى دَرْسِ الْفِقْهِ، وَ أَنَّهُ سَيَسْمَعُ هَذَا الدَّرْسَ. (str. 144.)

Dječak je znao da je prešao na čas fikha, da će slušati tu nastavu... (str. 117.)

²⁸ W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, Vol. 2, University Press, Cambridge, 1898., str. 21.

²⁹ Ni'ma, Fu'ād, *Mulahḥaṣ qawā'id al-luġa al-'arabiyya*, Nahḍat Miṣr, al-ṭab'a al-tasi'a 'ašara, Miṣr, s.a.

³⁰ Maher Bahloul, *Structure and Function of the Arabic Verb*, Routledge, New York, 2008., str. 120.

Iako se obično perfekat upotrebljava prilikom izražavanja obećanja, pregovora, zekletvi ili tvrdnji, nailazimo i na takvu upotrebu imperfekta.

لَا وَاللَّهِ لَا نَقُومُ حَتَّى يَفْتَنِعَ هَذَا الْمَجْنُونُ. (str. 272.)

*Tako mi Boga, **nema ustajanja** dok ne uspijem ubijediti ovu budalu!* (str. 210.)

*Ne, kunem se Allahom, **nećemo ustati** dok se ne ubijedi ova budala.* (str. 171.) N. D.

Vidimo da je ovdje imperfekat upotrijebljen u svrhu zakletve uz niječnu česticu, te je i preveden negativnim futurom. Istu upotrebu nalazimo u sljedećoj rečenici:

وَاللَّهِ الْعَظِيمِ، ثَلَاثًا، وَحَقِّ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ لَا أَهْيُنُهَا. (str. 44.)

*Tri puta se zaklinjem svemogućim Allahom i tako mi časnog Kur'ana, **neću je obeščastiti.*** (str. 40.)

Spomenuvši upotrebu ovih čestica u svrhu modificiranja glagola u imperfektu kako bi se izrazilo značenje budućnosti započeli smo priču o specifičnoj upotrebi nekih riječi u svrhu vremenskog modificiranja glagola u perfektu i imperfektu.

4. SPECIFIČNA VREMENSKA MODIFIKACIJA GLAGOLA UPOTREBOM ČESTICE *QAD* I GLAGOLA *KĀNA*

4. 1. Upotreba čestice *qad*

Postoje različite teorije koje govore o funkciji čestice *qad*. Bahloul navodi da najveći broj lingvista zastupa teoriju da ova partikula ima modalnu funkciju koja se očituje naglašavanjem okolnosti neke radnje.³¹ Međutim, partikula *qad* ispoljava i neke druge karakteristike koje ćemo pokušati prikazati kroz nekoliko primjera.

Postoje tri osnovna značenja ove konstrukcije koja Naphtali Kinberg preuzima od Brockelmanna:

1. izražava radnju koja je već započela u prošlosti,
2. može označavati da se radnja koja se desila uvijek ponavlja,
3. ispred imperfekta, kao i ispred perfekta ima ulogu naglašavanja (modalna funkcija).³²

Za nas je posebno značajna njena temporalna funkcija. Također, njene funkcije ovise i od toga da li prethodi glagolu u perfektu ili imperfektu.

4.1.1. Temporalna funkcija

Čestica *qad* uglavnom dolazi ispred perfekta.

U kombinaciji sa česticom *qad*, perfekat izražava tek svršenu radnju ili radnju svršenu u prošlosti.³³ Gramatičari ovu česticu nazivaju *ḥarf al-tawaqqu‘i* (partikula očekivanja) i ističu da se upotrebljava u svrhu označavanja sigurnog perfekta (*taḥqīq*) ili, pak, da približi prošlost sadašnjosti (*taqrīb al-mâdī min al-ḥâl*).³⁴ Prvi primjer pokazuje značenje svršene radnje, dok se drugi primjer odnosi na tek svršenu radnju.

عَرَفَ أَنْ قَدْ بَزَغَ الْفَجْرُ. (str. 19.)

Znao je da je svanulo. (str. 20.)

وَ قَدْ زَعَمْتَ أَنَّكَ مَا زِلْتَ تَحْفَظُ الْقُرْآنَ. (str. 53.)

³¹ Maher Bahloul, *Structure and Function of the Arabic Verb*, Routledge, New York, 2008., str. 73.

³² Naphtali Kinberg, *Studies in the Linguistic Structure of Classical Arabic*, Brill, Leiden-Boston-Keln, 2001., str. 114.

³³ Wolfdietrich Fischer, *A Grammar of Classical Arabic*, Yale University Press, New Heaven and London, 2002., str. 106.

³⁴ W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, Vol. 2., University Press, Cambridge, 1898., str. 4.

Upravo si tvrdio da još uvijek znaš Kur'an napamet! (str. 48.)

Kada se koristi uz perfekat partikula *qad* može stajati samostalno, a može doći i nakon veznika *wa* i *fa* ili partikule *la*. Oni ne mijenjaju njeno značenje, ali se mogu odnositi na vremenski niz, u značenju: *i onda*.

Upotreba konstrukcije *fa qad* ispred perfekta ukazuje na rečenicu u prošlom vremenu koja izražava okolnost ili predstavlja pozadinu prethodnoj rečenici, saopštavajući radnju ili stanje koje prethodi radnji u prethodnoj rečenici hronološki ili logički.³⁵ Ova forma ukazuje na svršenu radnju čiji su rezultati još uvijek vidljivi, što odgovara strukturi okolnosti (*ḥâl*).

عَلَى أَنَّهُ لَمْ يَلْبَثْ أَنْ تَبَيَّنَ سَبَبَ هَذَا كُلِّهِ، فَقَدْ أَحَسَّ أَنَّ لِعَيْرِهِ مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ فَضْلًا. (str. 24.)

Međutim, uskoro mu je sve postalo jasno. Osjetio je da su drugi ljudi u prednosti. (str. 24.)

U narednom primjeru partikula *qad* ima funkciju da naglasi da se određena radnja u prošlosti već završila prije neke druge radnje, kada glagol dobija značenje pluskvamperfekta.

وَ أَتَتْهُ إِلَى الْمَنْظَرَةِ فَإِذَا فِيهَا الشَّيْخُ قَدْ أَنْفَلَتْ مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ وَ هُوَ يَقْرَأُ شَيْءًا مِنَ اللَّادِعِيَّةِ كَعَادَتِهِ.

(str. 36.)

Potom se uputi prema divanhani i tamo zateče šejha koji već bijaše klanjao ikindiju, pa je, po običaju, učio neke dove. (str. 33.)

Čestica *qad* može prethoditi glagolu u perfektu ili pomoćnom glagolu *kâna*. Međutim, smatra se da se anteriornost iskazuje pomoću pomoćnog glagola *kâna*, dok čestica *qad* ima isključivo funkciju naglašavanja.

وَ فِي الْحَقِّ أَنَّ إِقْبَالَ الْفَتَى عَلَى دَرَسِ الْأَدَبِ لَمْ يَصْرِفْهُ عَنْ عُلُومِهِ الْأَزْهَرِيَّةِ أَوْلَ الْأَمْرِ؛ فَقَدْ كَانَ يَظُنُّ

أَنَّهُ يَسْتَطِيعُ الْمَلَائِمَةَ فِي نَفْسِهِ بَيْنَ هَذَيْنِ اللَّوْنَيْنِ مِنَ أَلْوَانِ الْمَعْرِفَةِ. (str. 265.)

Ustvari, početak studija književnosti nije ga u početku udaljivao od tipično al-asharskih nauka, jer je vjerovao da ih može uskladiti. (str. 205.)

³⁵ Karin C. Ryding, *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, Cambridge University Press, New York, 2005., str. 451.

Da bi se iskazala radnja koja je prethodila nekoj drugoj radnji u dalekoj prošlosti koriste se sljedeće konstrukcije: *kâna* + glagol, *qad* + *kâna* + glagol, *kâna* + *qad* + glagol.³⁶ Kada se partikula *qad* koristi sa perfektom, ona naglašava i potvrđuje da se radnja uistinu dogodila, te se u tom kontekstu može prevesti sa: *već*, *doista* i sl., dok se ponekad ni ne prevodi. Partikula *qad* može doći u interpoziciji između pomoćnog glagola *kâna* i glavnog glagola u perfektu, čime tvori oblik pluskvamperfekta.

وَ أَكْبَرُ ظَنِّي أَنَّهُ كَانَ قَدْ أتمَّ الْقُرْآنَ بَدَاءً وَ أَخَذَ يُعِيدُهُ. (str. 30.)

Najvjerojatnije je to ipak bilo kada je prešao Kur'an prvi put, pa ga je ponavljao. (str. 32.)

Vjeruje da je to bilo kada je već prošao prvi put učenje Kur'ana napamet i kada je počeo da ponavlja. (str. 19.) N. D.

Navest ćemo još jedan primjer ovakve upotrebe.

وَ كَانَتْ أُمُّهُ قَدْ سَمِعَتْ صَوْتَ سَيِّدِنَا وَ كَانَتْ قَدْ أَعَدَّتْ لَهُ مَا لَا بُدَّ مِنْهُ فِي مِثْلِ هَذَا الْوَقْتِ

(str. 36.)

Majka je već bila čula efendijin glas i pripremila mu ono što je prijeko potrebno za tu priliku. (str. 33.)

4.1.2. Aspektualna funkcija

Jedno od mišljenja u vezi sa funkcijom čestice *qad* jeste da ona služi da naglasi ili potvrdi glagolski vid, tj. da li je radnja završena i do kojeg stepena.

لِأَنَّهُ أَزْهَرِيٌّ قَدْ قَرَأَ الْعِلْمَ وَ حَفِظَ الْأَلْفِيَّةَ. (str. 62.)

Zato što je on asharlija koji je savladao nauku, naučio al-Alfijju. (str. 54.)

Zato što je azharovac, što je učio nauke i zna napamet „Tisućnicu“. (str. 36.) N. D.

Aspektualna funkcija partikule *qad* se ogleda u tome da se njenom upotrebom definiše značenje rečenice. Ukoliko bi se u navedenom primjeru upotrijebio dati glagol bez ove partikule, onda bi on obuhvatao i značenje trajne radnje, tj.: *Zato što je on asharlija koji je*

³⁶ Naderi Asaad, „Aspect of Tenses in Arabic language“, *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, No. 1, February, 2016., str. 663., Internet., pregledano 18. oktobar 2017.

učio nauku i učio napamet al-Alfijju. Dakle, ne bi bilo precizirano da li je radnja završena, tj. da li je on okončao proces učenja, odnosno, da li je naučio. Međutim, partikula *qad* ima funkciju da naglasi da je radnja koja je trajala u prošlosti i okončana, tj. da je proces učenja završen (*on je učio i naučio*). Stoga, prvi prijevod smatramo ispravnijim.

Konstrukcija *la qad* + glagol u imperfektu, koja uglavnom dolazi u obliku *qad* + *yaf'alu*, javlja se najčešće na početku glavne rečenice. Ona označava nesvršenost, i iskazuje radnju koja se ponavlja ili koja traje (u zavisnosti od semantike glagola koji slijedi). Ona sama po sebi ne izražava određeno vrijeme: može izražavati sadašnje i buduće vrijeme, u zavisnosti od konteksta.³⁷

وَ كَانَ يَشْعُرُ شُعُورًا غَامِضًا وَ لَكِنَّهُ قَوِيٌّ بِأَنَّ هَذَا الْعِلْمَ لَا حَدَّ لَهُ، وَ بِأَنَّ النَّاسَ قَدْ يُنْفِقُونَ حَيَاتَهُمْ

كُلَّهَا. (str. 139.)

Imao je pomalo neodređeno, ali snažno osjećanje da je ta znanost bezgranična, da joj ljudi posvećuju cijeli život... (str. 113.)

4. 1. 3. Modalna funkcija

Kada se koristi sa perfektom partikula *qad* naglašava i potvrđuje da se radnja uistinu desila.

وَ قَدْ زَعَمُوا أَنَّ تَلَامِيذَهُ تَذَاكُرُوا مَرَّةً بِطِيحِ حَلْبٍ وَجُودَتَهُ. (str. 26.)

Priča se da su njegovi učenici jednom prilikom razgovarali o tome kako je ukusna alepska lubenica... (str. 27.)

U narednom primjeru čestica *qad* ima stilsku funkciju naglašavanja, što se zaključuje iz samog konteksta, budući da u trenutku vršenja radnje izražene perfektom kojim prethodi čestica *qad* dolazi do kulminacije narativnog toka.

وَ مَا الَّذِي يَمْنَعُهُ مِنْ هَذِهِ التَّجْرِبَةِ؟ لَا شَيْءَ، وَ إِذَا فَقَدْ أَخَذَ اللُّقْمَةَ بِكِلْتَا يَدَيْهِ. (str. 26.)

Šta ga sprečava da pokuša? Ništa! Tako on uze zalogaj objema rukama... (str. 25.)

³⁷ Naphtali Kinberg, *Studies in the Linguistic Structure of Classical Arabic*, Brill, Leiden-Boston-Keln, 2001., str. 112.

Stilsko naglašavanje se intenzivira dodavanjem prefiksa *la* (*lâm al-ta'kîd*) na partikulu *qad*. Konstrukcije *la qad yaf'alu* i *la qad fa'ala* pokazuju neke zajedničke karakteristike. Jedna od njih je da obje uglavnom dolaze na početku rečenice, najčešće u glavnoj rečenici ili koordiniranoj, dok se ne susreću u subordiniranim rečenicama.

وَلَقَدْ عَادَ الْيَوْمَ حَافِيًا، وَ زَعَمَ أَنَّهُ نَسِيَ نَعْلَيْهِ فِي الْكُتَّابِ . (str. 55.)

Danas se vratio bos, tvrdeći da je obuću zaboravio u mektebu. (str. 49.)

I u narednom primjeru ova konstrukcija se nalazi na početku glavne rečenice.

لَقَدْ حَفِظَ مَا فِيهِ فَمَا أَفَادَ مِنْ حِفْظِهِ شَيْئًا . (str. 62.)

Naučio je napamet sve što sadrži, ali od toga nije imao nikakve fajde. (str. 55.)

Kada partikula *qad* dođe ispred glagola u imperfektu poprima funkciju naglašavanja potencijalnosti izvršenja radnje.

Neki gramatičari ne prave razliku između konstrukcija *qad yaf'alu* i *la qad yaf'alu*. Mada ukazuje na prošlost, može se reći da prošlo vrijeme nije iskazano striktno ovom konstrukcijom, nego se više zaključuje na osnovu konteksta. Druga karakteristika ove konstrukcije jeste značenje modalnosti koje ona nosi, odnosno, predstavlja tvrdnju govornika da je izjava istinita, što se naglašava prefiksom *la*. U određenom kontekstu ova ista konstrukcija služi za izražavanje mogućnosti ili čak sumnje (*qad li al-taqlîl*).³⁸ Dakle, čestica *qad* sa glagolom u imperfektu naglašava mogućnost radnje ili njenu potencijalnost, više nego njenu stvarnu realizaciju.

وَقَدْ يَكُونُ الْبَيْتُ مِنَ الطَّوِيلِ وَ قَدْ يَكُونُ مِنَ الْوَافِرِ، وَ قَدْ يَكُونُ مِنْ أَيِّ بَحْرٍ مِنْ أَبْحُرِ الشِّعْرِ وَ

لَكِنَّهُ كَانَ بَسِيطًا دَائِمًا. (str. 191.)

Stih je mogao biti u metru al-tavîl, nekada al-vafîr – mogao je to biti ma koji metar, ali za njega je uvijek bio al-basî. (str. 148.)

ضَعَّ فِي هَذِهِ الصُّنْدُوقِ ثِيَابَكَ وَ مَا قَدْ يَكُونُ لَكَ مِنْ كُتُبٍ إِنْ اشْتَرَيْتَ كُتُبًا. (str. 214.)

³⁸ Ibid., str. 115.

Stavi u sanduk svoju odjeću i knjige, ako ih nekada kupiš. (str. 166.)

U primjeru vidimo funkciju čestice *qad* da izrazi potencijalnost izvršenja radnje, uz izražavanje sumnje da će se radnja izvršiti. Ta sumnja je u prijevodu izražena prilogom *nekada* (u značenju, *možda u budućnosti*), a mogli smo je izraziti i prilogom *možda* ispred imenice *knjige*.

4. 2. Upotreba pomoćnog glagola *kâna*

Pomoćni glagoli dolaze uz glavni glagol kako bi se iskazala razlika u vremenu vršenja glagolske radnje ili glagolskom vidu. Pomoćni glagol *kâna* ima funkciju da precizira vremensku sferu glagolske radnje. Perfekat pomoćnog glagola *kâna* koristi se u kombinaciji sa perfektom i imperfektom glavnog glagola da izrazi prošlost, dok se imperfekat glagola *kâna* koristi sa perfektom glavnog glagola kako bi se izrazila budućnost.

4.2.1. Izražavanje prošlosti

Pomoćni glagol *kâna* u perfektu sa glavnim glagolom u imperfektu upotrebljava se za iskazivanje prošle radnje koja još traje. Glavni glagol uvijek dolazi iza glagola *kâna*, a ako je određen subjekat spomenut, on dolazi između pomoćnog i glavnog glagola. Izražava radnju koja je započela u prošlosti ali još uvijek traje. To je naročito specifično za glagole koji iskazuju mišljenje: znati, osjećati, sviđati se.³⁹ U primjeru je upotrijebljen glagol mrziti.

كَانَ يَكْرَهُ أَنْ يَنَامَ مَكْشُوفَ الْوَجْهِ. (str. 17.)

Nije volio spavati otkrivena lica. (str. 19.)

Navest ćemo još jedan primjer ovakve upotrebe.

كَانَ يَحْسُ مِنْ أُمِّهِ رَحْمَةً وَرَأْفَةً. (str. 24.)

Osjećao je da je majka prema njemu nježna i brižna. (str. 24.)

أَنَّ هَذَا الْفَنَاءَ عَالَمٌ آخَرٌ مُسْتَقِيلٌ عَنِ الْعَالَمِ الَّذِي كَانَ يَعْيشُ فِيهِ، تُعَمَّرُهُ كَائِنَاتٌ غَرِيبَةٌ مُخْتَلِفَةٌ لَا تَكَادُ

تُحْصَى؛ مِنْهَا التَّمَايِيحُ الَّتِي تَزْدَرِدُ النَّاسَ إِزْدِرَادًا... (str. 20.)

³⁹ Karin C. Ryding, *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, Cambridge University Press, New York, 2005., str. 446.

...da kanal predstavlja drugi svijet, nezavisan od svijeta **u kome on živi**. U njemu postoji mnoštvo čudnih bića: krokodili koji **proždiru** ljude... (str. 11.) N.D.

U prethodnom primjeru lokalizacija imperfekta u prošlosti se vrši pomoću pomoćnog glagola *kâna* u perfektu kada se dobija značenje radnje koja traje u prošlosti. Ovdje je zanimljivo uporediti taj slučaj sa glagolom *tazdaridu*. Prvi glagol u rečenici koji je u imperfektu stoji uz pomoćni glagol *kâna* jer označava prošlu radnju, dok glagol *tazdaridu* prikazuje upotrebu imperfekta da iskaže radnju koja se nije desila u nekom određenom vremenu, već koja obuhvata sva vremena, radnju koja je uobičajena i u navedenom slučaju prelazi u svojstvo, te se i prevodi sadašnjim vremenom.

Ukoliko nekoliko koordiniranih rečenica slijedi jedna za drugom, da bi se iskazalo prošlo vrijeme, dovoljno je ispred prvog glagola, glagola u prvoj rečenici navesti pomoćni glagol *kâna*. Isto tako, ako jedan ili više glagola u perfektu prethodi imperfektu ili ako kontekst jasno ukazuje da glagol u imperfektu ima značenje prošlog vremena, nema potrebe da se dodaje glagol *kâna*.

كَانَتْ تَنْبَعُثُ مِنْ زَوَايَا الْحُجْرَةِ حَيْفَةً ضَمِيلَةً، يُمَثِّلُ بَعْضُهَا أَزِيْرَ الْمَرْجَلِ يَغْلِي عَلَى النَّارِ، وَ يُمَثِّلُ بَعْضُهَا
الْآخِرُ حَرَكَةً مَتَاعٍ حَفِيْفٍ يُنْقَلُ مِنْ مَكَانٍ إِلَى مَكَانٍ، وَ يُمَثِّلُ بَعْضُهَا حَسْبًا يَنْقَصِمُ أَوْ عَوْدًا يَنْحَطِمُ.
(str. 18.)

Neki su, jedva čujni dopirali iz sobnih čoškova, neki su podsjećali na pištanje kipućeg lonca; jedni su podsjećali na lagahno kretanje namještaja kojeg neko pomiče, a drugi na kršenje drveta ili lomljenje grane. (str. 19.)

Da bi se iskazala prethodna radnja, svršena radnja u prošlosti koja služi kao pozadina radnji u sadašnjosti, koristi se perfekt glagola *kâna* i perfekt glavnog glagola, kada se dobije oblik pluskvamperfekta. Čestica *qad* može doći ispred glavnog glagola.

Alternativna varijanta koja nije naročito frekventna u standardnom arapskom jeziku jeste da se pluskvamperfekt iskaže konstrukcijom: *sabaqa 'an*.⁴⁰ Sličnu upotrebu nalazimo u sljedećem primjeru:

فَقَدْ سَبَقَ الْقَضَاءُ بِمَا لَا بُدَّ مِنْهُ. (str. 101.)

⁴⁰ Ibid., str. 448.

Sudbina je već bila odlučila šta se mora desiti. (str. 85.)

4.2.2. Izražavanje budućnosti

Kada glagol u perfektu dođe ispred pomoćnog glagola *kâna* koji je u imperfektu, time se izražava radnja koja će se završiti u budućnosti.⁴¹ To podrazumijeva značenje futura drugog, tj. radnju u budućnosti koja se završila prije neke druge buduće radnje.

حِينَمَا نَحْيِي لِنَدْعُوهُ إِلَى الصَّيْدِ يَكُونُ هُوَ (قَدْ) ذَهَبَ قَبْلَنَا.

*Kada dođemo da ga pozovemo u lov, bit će (desit će se da je) on (već) otišao prije nas*⁴².

Ukoliko imperfekat pomoćnog glagola *kâna* dođe ispred imperfekta glavnog glagola, takva konstrukcija može ukazivati na mogućnost da se izvrši neka radnja. Ovakva upotreba je rijetka u književnom jeziku, ali se koristi u dijalektu.

هَلْ يَكُونُ يَرْجِعُ أَحْوَكَ عَنْ قَرِيبٍ.

Hoće li biti (ili: Je li moguće) da će se (ili: Može li se možda) tvoj brat uskoro vratiti?

⁴¹ Wolfdietrich, Fischer, A Grammar of Classical Arabic, Yale University Press, London and New Heaven, 2002., str. 107.

⁴² Teufik Muftić, Gramatika arapskoga jezika, Ljiljan, Sarajevo, 1998., str. 561.

5. SPECIFIČNA UPOTREBA PERFEKTA I IMPERFEKTA U OKVIRU ZAVISNO-SLOŽENIH REČENICA

Kada se govori o principu slaganja vremena, ono se najbolje može analizirati u okviru zavisno-složenih rečenica. Čak i oni jezici koji poznaju princip slaganja vremena često od njega odstupaju kada su u pitanju određene vrste složenih rečenica. Što se tiče arapskog jezika, može se primijetiti da se u određenim slučajevima u okviru zavisno-složenih rečenica upotrebljava perfekat, mada se ne radi o prošlosti, ili se pak koriste isti glagolski oblici u obje rečenice, mada se ne želi označiti istovremenost.

Veliki značaj imaju i sami veznici koji nose različite vrijednosti u okviru različitih vrsta rečenica. Najbolji primjer je veznik *hattâ* koji može imati značenje namjere, označavati rezultat ili posljedicu radnje, ali i određivati vremenski limit vršenja radnje. Dakle, veznici mogu izraziti vezu između procesa glavne i zavisne rečenice, npr. da je proces glavne rečenice izvršen, a zavisne nije, kao i čitav niz drugih odnosa.

Ponekad vremenski redoslijed nije izražen glagolskim oblicima. Glagolski oblici izražavaju stupanj procesa, a veznici označavaju vremenski slijed. Tako, npr. u okviru pogodbene rečenice, iz same njene strukture saznajemo da uzrok mora biti izvršen da bi se izvršila posljedica.⁴³

Razne vrste složenih rečenica ne ravnaju svoje glagolske oblike sa stanovišta vremenskog slijeda, mada obično stoje u različitim vremenskim razmacima. Oni izražavaju u kojem stadiju je određena radnja ili proces. Međutim, ni glagolski oblici nisu fiksni u svojoj funkciji izražavanja raznih stupnjeva procesa. Određena značenja koja glagoli nose utječu na njihov izbor jer svaka glagolska forma treba da konkretno i realno karakterizira radnju koju vrši subjekat.

Budući da se u arapskom jeziku razlikuju samo dva glagolska oblika, perfekat i imperfekat, arapski jezik nema razrađen sistem slaganja vremena. Osnovni principi se, u suštini, tiču glagolskog vida.⁴⁴ Glavni glagol određuje vrijeme i aspektualni okvir u sklopu složenih

⁴³ Petar Guberina, "Problem 'slaganja vremena'", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za filologiju* / [urednik Petar Skok], Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1951., str. 33-74.

⁴⁴ El-Said Badawi, Michael G. Carter i Adrian Gully, *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar*, Routledge, New York, 2004., str. 371.

glagolskih oblika. Pa tako, naprimjer, da se izrazi događaj koji se desio prije koristi se perfekat, a za onaj događaj koji se još dešava ili će se desiti upotrebljava se imperfekat.

Odabrali smo nekoliko vrsta zavisno-složenih rečenica kako bismo prikazali specifičnu upotrebu perfekta i imperfekta, te u kojoj mjeri su prisutne zakonitosti slaganja vremena, odnosno, uolikoj mjeri se odstupa od njih.

5.1. Pogodbene rečenice

Pogodbene rečenice su zavisne rečenice koje izražavaju uvjet od kojeg zavisi radnja glavne rečenice. Zavisna rečenica u kojoj se izražava uvjet radnje naziva se protaza (*al-šarṭ*), a glavna rečenica u kojoj se iskazuje posljedica ili rezultat tog uvjeta je apodoza (*al-ğawâb*).

U protazi se obično koristi perfekat, mada može biti upotrijebljen i jusiv. Pogodbena rečenica ima specifičnu strukturu unutar koje glagol u perfektu u obje rečenice mijenja svoje značenje, tako da u protazi poprima značenje sadašnjeg vremena, a u apodozi može imati značenje sadašnjeg ili budućeg vremena, osim kada kontekst ukazuje na to da bi imperfekat mogao referirati na prošlost ukoliko se zanemari protaza.⁴⁵

U narednim primjerima vidjet ćemo da perfekat upotrijebljen iza različitih veznika pogodbene rečenice može ostvariti značenja prošlosti, ali i sadašnjosti i budućnosti.

5.1.1. Upotreba perfekta u značenju prošlog vremena

Irealna pogodba se izražava veznikom *law* ako on uvodi glagolsku rečenicu, odnosno, veznikom *law 'anna*, ako uvodi imensku rečenicu, te iza njega slijedi perfekat ili imperfekat. Perfekat uglavnom nosi značenje prošlosti, kao što pokazuju naredni primjeri.

فَلَوْ أَنَّهُ أَعْطَانِي أَجْرِي يَوْمَ حَتَمَتِ الْقُرْآنَ لَبَارَكَ اللَّهُ لَهُ فِي حِفْظِكَ. (str. 41.)

Da mi je dao valjanu nagradu onoga dana kada si obavio hatmu, Bog bi blagoslovio i njega i tvoj hiŷ. (str. 37.)

وَلَوْ أَنِّي خَرَجْتُ الْيَوْمَ مِنَ الْكُتَّابِ قَبْلَ انْصِرَافِ الصَّبَّيَّانِ، لَمَا رَجَعْتُ حَافِيًا. (str. 55.)

Čak i danas, da nisam izašao iz mekteba prije djece, sigurno se ne bi vratio bos. (str. 49.)

⁴⁵ A.F.L. Beeston, *Written Arabic (An approach to the basic structures)*, University Press, Cambridge, 1968., str. 83.

Kada poslije veznika *law* slijedi negacija, onda obično iza nje dođe i veznik 'an ili 'anna.

وَكَادَتْ تَقَعُ بَيْنَهُمُ الْفِتْنَةُ لَوْ لَا أَنَّ نَهَضَ الْإِمَامُ. (str. 71.)

... i bilo bi belaja **da ne ustade** imam... (str. 61.)

لَقَدْ كَادَتْ تَقَعُ الْكَارِثَةُ لَوْ لَا أَنَّ لَطْفَ اللَّهِ بِالرُّضَاعِ وَالْحَوَامِلِ وَ الْبَهَائِمِ. (str. 90.)

Nesreća bi se dogodila **da se Allah nije smilovao** dojenčadima, trudnicama i ženama. (str. 77.)

U posljednja dva primjera primjećujemo još neke karakteristike. Prva je formalna, a ogleda se u tome da je izostavljena partikula *la* koja uvodi apodozu, što se dešava u slučaju kada apodoza prethodi protazi. Dok, druga osobenost se odnosi na značenje glagola, pri čemu glagoli obično imaju obilježje pluskvamperfekta koji iskazuje konjuktivno i potencijalno značenje, ili takvog imperfekta, ukoliko dvije korelativne rečenice prate partikule *law*, *law 'anna*, *law lâ*, *law lam*.

Ako perfekat u zavisnoj rečenici zadržava značenje radnje koja se odigrala u prošlosti, onda glagol *kâna* ili njemu slični glagoli, dolazi između veznika i perfekta u protazi, a apodoza počinje partikulom *fa*.

وَ إِذَا كَانَ قَدْ بَقِيَ لَهُ مِنْ هَذَا الْوَقْتِ ذِكْرِي وَاضِحَةً بَيِّنَةً لَا سَبِيلَ إِلَى الشُّكِّ فِيهَا، فَإِنَّمَا هِيَ

ذِكْرِي هَذَا السِّيَاحِ. (str. 15.)

Ako mu je i ostalo u živome sjećanju nešto iz toga doba dana, nešto u što nema nikakve sumnje, onda je to ograda od trske koja se nalazila pred njim... (str. 17.)

Negativna pogodba se izražava pomoću veznika *lam* iza kojeg stoji glagol u jusivu.

فَإِذَا لَمْ يُؤَدِّ إِلَيْهِ هَذَا كُلُّهُ فَهُوَ لَا يَعْرِفُ الْأُسْرَةَ. (str. 45.)

Ukoliko mu porodica sve to **ne pruži**, onda neće ni da zna za nju. (str. 32.)

5.1.2. Upotreba perfekta u značenju sadašnjeg i budućeg vremena

Realnu pogodbenu rečenicu uvode veznici 'in i 'idâ.

U zavisnoj rečenici se upotrebljava imperfekat, jusiv ili indikativ, a ponekad se upotrebljava i perfekat. Kada dođe nakon kondicionalne partikule 'in i drugih veznika koji impliciraju kondicionalno značenje, perfekat dobija značenje futura, stanje se predstavlja kao da je već ispunjeno.

Najfrekventniji oblik pogodbene rečenice jeste kombinacija veznika 'idâ i glagola u perfektu. U protazi je glagol u perfektu, dok u apodozi može biti upotrijebljeno i drugo glagolsko vrijeme.

فَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَقْرَأَ الْقُرْآنَ مَرَّةً فِي كُلِّ أُسْبُوعٍ، فَكَمْ تَقْرَأُ مِنْ جُزْءِ كُلِّ يَوْمٍ؟ (str. 45.)

Ako bi htio proučiti cijeli Kur'an za jednu heftu, koliko džuzova treba da proučiš dnevno? (str. 41.)

Ako hoćeš da kazuješ cijeli Kur'an jednom svake nedjelje, koliko odjeljaka treba da kazuješ svakog dana? (str. 25.)

Iza veznika 'idâ obično dođe perfekat u obje rečenice i to vremenski nelokaliziran, tj. u značenju nepravde sadašnjosti, kao što nam pokazuje prethodni primjer.⁴⁶ Navest ćemo i primjer upotrebe perfekta s takvim značenjem iza veznika 'in. Upotreba veznika 'in je frekventnija u klasičnom arapskom jeziku, nego u modernom, a često se upotrebljava i u književno-umjetničkom diskursu.

فَإِنْ أَصَابَهُ شَرٌّ أَنْكَفَأَ عَلَىٰ وَجْهِهِ. (str. 74.)

... *ali ako ga snađe nesreća, onda se stropošta na lice.* (str. 64.)

وَإِنْ أَبِي أَوْ أَظْهَرَ الْإِبَاءَ أَعْلَنَ إِلَيْهِ صَاحِبُنَا أَنَّهُ لَنْ يُخَاوِيَ إِلَى النَّارِ. (str. 87.)

Ako bi odbio ili oklijevao, naš prijatelj bi mu prijatio da neće sjediti pred vatrom... (str. 52.)
N. D.

⁴⁶ Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1998., str. 647.

U slijedu prošlih događaja koji su se nizali jedan za drugim, perfekat se prevodi historijskim prezentom ili aoristom.

فَإِذَا فَرَغُوا مِنْ هَذِهِ الدَّوْرَةِ الْأُولَى مُلِئَتْ لَهُمُ الْكُؤَابُ مَرَّةً أُخْرَى. (str. 152.)

Kada završe prvi krug, čaše se ponovo pune... (str. 121.)

U irealnim pogodbenim rečenicama imperfekat nije vremenski lokaliziran. Međutim, i perfekat se ponekad ne odnosi na prošlo vrijeme, nego označava svestremenost, te se i prevodi prezentom.

وَ لَوْ قَالَ لَهَا أَنْتِ طَلَّاقٌ أَوْ أَنْتِ ظَلَامٌ أَوْ أَنْتِ طَلَّالٌ أَوْ أَنْتِ طَلَّاءَةٌ، وَقَعَ الطَّلَاقُ وَ لَا عِبْرَةَ

بِتَغْيِيرِ اللَّفْظِ. (str. 116.)

Ako muž kaže ženi: Ti si slobodna, ili: Ti si rastavljena, ili: Ti si puštena, onda je razvod pravovaljan, bez obzira na razliku u tim riječima. (str. 95.)

Zaključuje se da perfekat u okviru pogodbenih rečenica obično označava potencijalnost izvršenja radnje, kada se obično prevodi prezentom ili kondicionalom. U svim pogodbenim rečenicama radnja glavne rečenice ovisi od radnje u zavisnoj rečenici, odnosno od njene svršenosti. Zbog toga se perfekat koristi da izrazi uvjet iako se radnja na koju referira odnosi na budućnost.⁴⁷

5. 2. Namjerne rečenice

To su zavisne rečenice koje iskazuju namjeru, tj. svrhu vršenja glagolske radnje. Namjernu rečenicu uvode različiti veznici, a radnja se uvijek izražava pomoću zavisnog načina imperfekta, budući da namjera uvijek podrazumijeva radnju koja tek treba da se desi ili određenu trajnu, svestremenu zakonitost.

يُعْلَفُهَا هُوَ مِنْ دُونِهِ حَتَّى لَا يَسْتَطِيعَ أَحَدٌ أَنْ يُشْرِفَ عَلَيْهِ وَ هُوَ يَأْكُلُ. (str. 28.)

...zatvarajući ga da niko ne bi mogao gledati kako jede. (str. 26.)

⁴⁷ Clive Holes, *Modern Arabic Structures, Functions, and Varieties*, Georgetown University Press, Washington, 2004., str. 218.

Hattâ iskazuje namjeru subjekta i objekta radnje ili rezultat radnje. U takvom slučaju ono može biti istoznačno sa veznicima: *kay*, *likay*.

وَ يَتَزَخَّرُ مِنْ مَكَانِهِ فِي رَفْقٍ حَتَّى يَبْلُغَ مَكَانًا لَا تَلْفَحُهُ حَرَارَةُ الشَّمْسِ. (str. 161.)

... pažljivo se vrpolti **kako bi zauzeo** mjesto na kome nema vrelog sunca. (str. 132.)

Za namjerne rečenice vezan je skraćeni način imperfekta, osim u slučaju upotrebe veznika *kaymâ* koji zahtijeva upotrebu indikativa imperfekta.

يُنْتَظَرُ مِنْ كُلِّ عَالِمٍ كَيْمَا يَنْفَعُ النَّاسَ طَوَّلَ حَيَاتِهِ.

Od svakog se učenjaka očekuje **da koristi** ljudima cijelog svog života.⁴⁸

Nakon analize nekoliko primjera možemo zaključiti da se imperfektom izražava objektivna nedovršenost procesa namjerne rečenice dok je proces u glavnoj rečenici već realiziran.

5. 3. Vremenske rečenice

Vremenske rečenice su zavisne rečenice koje pokazuju kada se vrši radnja glavne rečenice. Radnje zavisne i glavne rečenice mogu imati različit vremenski odnos: istovremenost ili simultanost, anteriornost kada radnja glavne rečenice prethodi radnji zavisne rečenice i posteriornost kada se radnja glavne rečenice dešava nakon radnje zavisne rečenice. Taj odnos se iskazuje upotrebom različitih veznika, ali i glagolskih vremena perfekta i imperfekta.⁴⁹

Ukoliko iskazuje samo vremenski limit ili samo rezultat, posljedicu radnje, bez da ukazuje na namjeru, očekivanje subjekta, *hattâ* stoji uz perfekat ili indikativ imperfekta.

فَيَعْتَمِدُ عَلَى قَصَبِ هَذَا السِّيَاحِ، مُفَكِّرًا مُعْرِقًا فِي التَّفَكِيرِ، حَتَّى يَرُدَّهُ إِلَى مَا حَوْلَهُ صَوْتُ الشَّاعِرِ.

(str. 16.)

...pa bi se naslanjao na tu trščanu ogradu i sasvim se prepuštao mislima, **sve dok ga u stvarnost ne bi vratio** glas pjevača... (str. 18.)

Kada dođe iza partikule *idâ*, perfekat obično dobija značenje imperfekta, buduća radnja koja se već dešava. Kada partikula *idâ* ili *idâ mâ* dođe ispred dvije korelativne rečenice, prva čiji

⁴⁸ Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1998., str. 644.

⁴⁹ Ibid., str. 639.

se konverzivni utjecaj prenosi na glagol druge, glagol u obje rečenice ima značenje prezenta ili futura.

فَإِذَا أَوْتُ الشَّمْسُ إِلَى كَهْفِهَا، وَ النَّاسُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ، وَ أَطْفَنَتِ الشُّرُجُ، وَ هَدَّأَتِ الْأَصْوَاتُ، مِنْ
تَحْتِ الْأَرْضِ صَعَدَتِ الْعَفَارِثُ. (str. 17.)

Kada sunce zamakne u svoju pećinu i ljudi se sklone u postelje, kada se svijeće ugase i glasovi umuknu, ti ifriti izlaze ispod zemlje i sve preplave svojom živošću i nemirom, šaputanjem i kricima. (str. 19.)

حَتَّى إِذَا أَنْتَهتِ الْإِجَازَةُ وَ عَادَ إِلَى الْقَاهِرَةِ، اصْطَحَبَهُ لِيُصْبِحَ شَيْخًا حَقًّا. (str. 40.)

... jer čim se završi raspust i brat se bude vraćao u Kairo, on će poći s njim da postane pravi šejh i da studira na al-Azharu. (str. 35.)

Ukoliko *idâ* ili *mâ idâ* dođe neposredno nakon *hattâ*, nakon čega dođu dvije korelativne rečenice, glagoli u perfektu dobivaju značenje historijskog prošlog vremena, izražavajući stanje koje zatvara radnja izražena prethodnim perfektom.

حَتَّى إِذَا وَصَلَتْ إِلَى سَمْعِهِ أَصْوَاتُ النِّسَاءِ يَعْذَنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ وَ قَدْ مَلَأْنَ جِرَارَهُنَّ مِنَ الْقَنَاتِ وَ هُنَّ
يَتَغَنَّيْنَ، عَرَفَ أَنَّ قَدْ بَزَعَ الْفَجْرُ. (str. 18.)

Kada do njega dopru glasovi žena što na povratku kućama, s posudama napunjenim na kanalu pjevaju, znao je da je svanulo. (str. 20.)

U ovakvim slučajevima, perfekat se može prevesti i pravim prošlim vremenom pri čemu se značenje ne bi promijenilo, ali bi se taj prijevod smatrao nepreciznijim.

*Kada su do njega doprli glasovi žena što na povratku kućama, s posudama napunjenim na kanalu pjevaju, znao je da je svanulo.*⁵⁰

Kada se želi ostvariti značenje historijskog prezenta (*hikâya hâl mâđiya*), tj. da određena radnja nije svršena, već uobičajena radnja koja traje ili je trajala u prošlosti, uz *hattâ* dolazi glagol u imperfektu.

⁵⁰ W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, Vol. 2., University Press, Cambridge, 1898., str. 12.

فَإِذَا تَرَكَهُ فَلَيْمَشٍ حَافِيًا أُسْبُوعًا أَوْ أَسَابِعَ حَتَّى يَأْذَنَ اللَّهُ لَهُ بِجِدَائِهِ جَدِيدٍ. (str. 39.)

Kada bi odbacio obuću, išao je bos sedam dana ili više hefti, dok mu Allah ne bi podario novu. (str. 35.)

Ako rečenica koja počinje sa veznikom *idâ* dođe usljed naracije o događajima iz prošlosti, perfekat ima značenje historijskog perfekta.

حَتَّى إِذَا وَصَلَى إِلَى الدَّارِ عَطَفَ عَلَيْهَا سَيِّدُنَا فَدَفَعَ البَابَ فَأَنْدَفَعَ لَهُ. (str. 42.)

Čim stigoše, efendija pokuca, pa gurnu vrata i ona se otvoriše. (str. 38.)

حَتَّى إِذَا أَقْبَلَ هَذَا اليَوْمَ وَ انْتَصَفَ، أَسْرَعَتْ الأُسْرَةُ إِلَى طَعَامِهَا فَلَمْ تُصِْبْ مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا. (str. 61)

A kada znameniti dan dođe, u samo podne cijela porodica požuri na ručak, ali jedva da su šta dotakli. (str. 54.)

Ako rečenica koja počinje veznikom *idâ* sadrži perfekat pomoćnog glagola, kao npr. *kâna* ili *šâra*, glagol u perfektu kojim upravlja veznik *idâ* je historijski perfekt. I ovdje se imperfekat ponekad koristi u protazi ili apodozi.

كَانَ صَاحِبُنَا إِذَا بَلَغَ أَعْلَى السُّلْمِ اسْتَقْبَلَ الهَوَاءَ الطَّلَقَ بِوَجْهِهِ. (str. 128.)

Kada bi se uspeo na vrh stepenica, mladića bi po licu pomilovao čist zrak... (str. 105.)

فَكَانُوا إِذَا أَصْبَحُوا اجْتَمَعُوا إِلَى غَزِيرِ دَسْمٍ صَاحِبٍ. (str. 172.)

Odmah ujutro okupljali su se za obilnim i masnim doručkom... (str. 135.)

U vremenskoj rečenici perfekat može dobiti značenje pluskvamperfekta i to kada u njenoj glavnoj rečenici stoji perfekat. Takav je slučaj kada glagolu u perfektu prethodi veznik *lammâ*.

فَلَمَّا خَرَجَ إِلَى الدَّرْسِ قَالَ لَهُ بَعْضُ تَلَامِيذِهِ... (str. 27.)

Kada je otišao na čas, jedan njegov učenik mu je rekao... (str. 26.)

Perfekat u zavisnoj rečenici označava radnju koja je prethodila radnji u glavnoj rečenici.

فَلَمَّا اسْتَقَرَّ سَيِّدُنَا فِي مَجْلِسِهِ، قَالَ لِلشَّيْخِ. (str. 42.)

Čim se efendija smjesti, obrati se šejhu. (str. 38.)

Iz primjera možemo zaključiti da perfekat iza veznika *lammâ* označava radnju završenu u trenutku kada je počela neka druga radnja u prošlosti.⁵¹

فَقَدْ أَتَمَّ حِفْظَهُ وَ لَمَّا يُتِمُّ التَّاسِعَةَ مِنْ عُمْرِهِ. (str. 35.)

...jer je hifz završio kada je navršio devetu godinu. (str. 32.)

Iz primjera bismo zaključili da je radnja izražena glagolom u zavisnoj rečenici prethodila radnji koju iskazuje glagol u glavnoj rečenici, ali vidimo da je upotrijebljen skraćeni način imperfekta. Ovdje se ustvari ne radi o vezniku koji uvodi zavisnu vremensku rečenicu, već je to partikula *lammâ* u značenju: *još ne*. Kada jusiv dođe iza ove partikule, onda on ima značenje prošlog vremena. Kako bismo jasnije uvidjeli o kakvom značenju se radi, navest ćemo i drugi prijevod.

... jer ga je znao prije nego što je navršio devetu godinu života. (str. 19.) N. D.

Ponudit ćemo naš bukvalni prijevod kako bismo tačno utvrdili o kakvoj upotrebi jusiva je riječ: *... jer je hifz završio, a još nije bio navršio devetu godinu*. Dakle, radnja glavne rečenice se odvija prije nego je završena radnja koju iskazuje zavisna rečenica.

Čestice *haytu* i *kullamâ* zahtijevaju upotrebu glagola u perfektu ili imperfektu.

وَ هُوَ يُدَاعِبُ أُمَّهُ كَلَّمَا أَمَّهَلَهُ الْقَيْءُ. (str. 106.)

... a brat se, čim bi popustilo povraćanje, šalio s majkom... (str. 88.)

⁵¹ Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1998., str. 560.

6. UPOTREBA VREMENSKIH PRILOGA U SVRHU VREMENSKOG LOCIRANJA GLAGOLSKE RADNJE

S obzirom da vrijeme glagolske radnje izražene perfektom ili imperfektom ponekad nije moguće tačno utvrditi jer, kao što smo vidjeli, ova glagolska vremena imaju mnogobrojna značenja, vremenski prilozi imaju funkciju da preciziraju vrijeme vršenja glagolske radnje.

وَهُوَ يَذْكُرُ فِي وُضُوحٍ وَجَلَاءٍ ذَلِكَ يَوْمَ الَّذِي حَتَمَ فِيهِ الْقُرْآنَ، ذَلِكَ أَنَّ سَيِّدَنَا كَانَ يَتَحَدَّثُ إِلَيْهِ
قَبْلَ هَذَا الْيَوْمِ بِأَيَّامٍ عَنِ حَتْمِ الْقُرْآنِ. (str. 35.)

Kristalno jasno se sjeća dana kada je učinio hatmu, jer mu je hodža danima prije toga pričao o hatmi. (str. 32.)

Priloška odredba za vrijeme precizira da se određena glagolska radnja desila prije neke druge glagolske radnje u prošlosti.

وَ لَكِنَّ هَذَا الصَّبِيِّ لَنْ يَذْهَبَ إِلَى الْكُتَّابِ مِنْذُ عَدِ. (str. 55.)

Međutim, ovaj dječak više neće ići u mekteb. (str. 50.)

Ali ovo dijete od sutra neće više ići u mekteb. (str. 32.) N. D.

U navedenom primjeru se pomoću priloške odredbe za vrijeme precizira u kojem momentu u budućnosti će početi radnja koja će nastaviti da traje. Prijedložna fraza sa prijedlogom *mundu* ima dvostruko značenje koje je u vezi sa glagolskim vremenom koje joj prethodi. Ukoliko joj prethodi glagol u imperfektu ona će označavati trajnost radnje, tj. njenu nesvršenost, ali ako se upotrijebi iza glagola u perfektu onda ona može označavati i vremenski raspon unutar kojeg se odvija neka radnja, kao što pokazuje naredni primjer.⁵²

وَ إِذْ كَانَ الْقُرْآنُ كُلُّهُ مُتَعَتِّعًا عِنْدَ الصَّبِيِّ، لِأَنَّهُ أَهْمَلَ قِرَاءَتَهُ مِنْذُ أَشْهُرٍ... (str. 49.)

Kako dječak nije bio siguran u cijeli Kur'an, jer ga je bio zapustio nekoliko mjeseci...(str. 44.)

⁵² Abdelkader Fassi Fehri, *Key Features and Parameters in Arabic Grammar*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2012., str. 110.

Kako imperfekat može biti nosilac značenja sadašnjosti i budućnosti, pa i prošlosti, prilogom se glagolska radnja smješta u sadašnje vrijeme. Prilozi koji dolaze uz imperfekat mogu indicirati trenutno stanje koje je vezano za momenat o kojem se govori. Fokus je na sadašnjosti, u njenom širem opsegu, a ne na vremenu koje je već prošlo. Takvi su npr. sljedeći prilozi: *sada* – الْآن, *danas* – الْيَوْمَ, *večeras* – اللَّيْلَةَ i sl.

وَ الْحَقُّ أَنَّهُ لَا يَسْتَطِيعُ الْآنَ أَنْ يَحْكُمَ فِي ذَلِكَ حُكْمًا صَادِقًا. (str. 24.)

Istina je da ni sada ne može pouzdano suditi o tome. (str. 24.)

S druge strane su prilozi koji naglašavaju trajno stanje, iskazujući koliko često se radnja dešava ili koliko se radnja ponavlja: *stalno* – دَائِمًا, *katkad* – رُبَّمَا, *često* - كَثِيرًا مَا. Kada se govori o realnim činjenicama ili utvrđenim istinama, obično se ne upotrebljava prilog.

وَ حُقُوقُ سَيِّدِنَا عَلَى الْأُسْرَةِ كَانَتْ تَتَمَثَّلُ دَائِمًا طَعَامًا وَ شَرَابًا وَ ثِيَابًا وَ مَالًا. (str. 35.)

Te obaveze uvijek su bile u hrani i piću, u odjeći i novcu. (str. 32.)

Iako imperfekat sam po sebi sadrži ideju o trajnosti i uobičajenosti radnje, u navedenom primjeru vidimo kako je to dodatno naglašeno uz pomoć vremenskog priloga.

Prilog *danas* – الْيَوْمَ se može koristiti i prilikom izražavanja prošlosti ili budućnosti, budući da on obuhvata sva ta vremena.

وَ قَدْ جِئْتُ الْيَوْمَ لِتَمْتَحِنَ ابْنَكَ أَمَامِي. (str. 42.)

Danas sam došao da ispitaš svoga sina preda mnom. (str. 24.)

Prilozi koji se koriste prilikom iskazivanja prošle radnje potvrđuju da se radnja zbila u prošlosti, govore o njenoj frekventnosti ili ukazuju na trajnost radnje. Naglasak je, dakle, na samoj radnji.

فَقَدْ رَفَعْتَ رَأْسِي بِيَضَّتْ وَجْهِي وَ شَرَفْتَ حَيَاتِي أَمْسٍ. (str. 44.)

Jučer si mi vratio dostojanstvo, osvijetlao mi obraz i povratio čast mojoj bradi. (str. 40.)

Kada se odnose na buduće vrijeme označavaju kada će se predviđena radnja zbiti. Naglasak je više na samoj radnji nego na određenom vremenu.

وَكَانَ سَيِّدُنَا قَدْ أَنْبَأَ فِي الصَّبَاحِ بِأَنَّ صَاحِبَنَا سَيِّحْتُمُ الْقُرْآنَ فِي هَذَا الْيَوْمِ. (str. 35.)

*Hodža je već ujutro oglasio da će dječak **toga dana** učiti hatmu.* (str. 33.)

Da bi se naglasila buduća radnja na imperfekat se dodaje prefiks *sa* ili *sawfa*. Premda prefiks *sa* uglavnom označava radnju u bliskoj budućnosti, u datoj rečenici je pomoću vremenskog priloga precizirano kada će se radnja tačno izvršiti.

ZAKLJUČAK

Rad je imao za cilj da ponudi teorijski obrazac glagolskih vremena u arapskom jeziku sa osvrtom na prijevodne ekvivalente u bosanskom jeziku. Ovu temu su teorijski na različite načine obrađivali brojni klasični učenjaci i savremeni gramatičari, te se može zaključiti da arapski jezik koristi osnovna glagolska vremena, perfekat i imperfekat. U arapskom jeziku nije istaknuta distinkcija između kategorije glagolskog vremena i aspekta, nego sami osnovni glagolski oblici nose obilježje perfektivnosti, odnosno, imperfektivnosti, više nego što upućuju na samo vrijeme radnje.

Glagolsko vrijeme se tiče linearne tačke u vremenu od prošlosti do budućnosti, dok se aspekt odnosi na samo trajanje radnje, pri čemu može označavati radnju koja traje, svršenu radnju, ili radnju koja se još nije desila. Dakle, glagolsko vrijeme naglašava kada se radnja zbilja, dok se aspekt tiče same radnje. Iako se perfekat obično veže za prošlo vrijeme, a imperfekat za sadašnjost ili budućnost, rezultati analize dovode do zaključka da se ova primarna obilježja glagolskih vremena granaju u zavisnosti od nekoliko formalnih pokazatelja, kao i samog konteksta.

Čestica *qad*, premda može imati stilsku funkciju naglašavanja, ona, također, može određivati vremenski kontekst zbivanja radnje, te tako specificirati vrijeme radnje. Međutim, i upotreba ove čestice potvrđuje dominaciju glagolskog aspekta, u odnosu na glagolsko vrijeme u arapskom jeziku, budući da je njena funkcija, prije svega, da odredi aspekt glagolske radnje. Dakle, njome se diferencira značenje svršenosti i potencijalnosti izvršenja neke radnje. Zatim, upotreba pomoćnog glagola *kâna* ima funkciju da vremenski lokalizira glagolsku radnju. Ukoliko pomoćni glagol dođe u perfektu, on će uglavnom ukazivati na prošlost, dok njegov imperfekat ukazuje na radnju koja će se dogoditi u budućnosti. Značenje glagolskog aspekta u konstrukciji sa pomoćnim glagolom uglavnom nosi glavni glagol. Premda arapski jezik ne karakteriše razrađen sistem različitih glagolskih oblika, pomoćni glagol *kâna* u kombinaciji sa glavnim glagolom tvori značenja različitih složenih glagolskih vremena koja su poznata u drugim jezicima, kao npr. bosanskom jeziku. Arapski jezik gaji osnovne principe koji se tiču glagolskog aspekta, te tako, za izražavanje događaja koji se desio u prošlosti prije nekog drugog događaja, koristi se perfekat, a ukoliko se želi istaknuti da radnja još traje ili će se tek dogoditi, koristi se imperfekat. Iako se za izražavanje budućnosti koristi imperfekat, ponekad tu funkciju ima i perfekat. Tada se uglavnom označavaju one radnje koje, iako još

nisu završene, smatra se da će se sigurno završiti u budućnosti, te se upotreba perfekta u takvim slučajevima opet veže za aspekt, a ne vrijeme radnje.

Upotreba glagolskih vremena u zavisno-složenim rečenicama najviše odražava specifičnost odabira glagolskog oblika. U okviru namjernih rečenica, u zavisnoj rečenici se koristi skraćeni način imperfekta, budući da je radnja nesvršena. Dakle, iz primjera ove vrste rečenica vidimo kako glagolski oblici primarno nose obilježje aspekta. S druge strane, pogodbene i vremenske rečenice pokazuju odstupanje od zakonitosti slaganja vremena. Pogodbena rečenica ima veoma specifičnu strukturu u o okviru koje perfekat može poprimiti značenje budućnosti.

Prilozi ukazuju na okolnosti u kojima se odvija glagolska radnja. Vremenski prilozi igraju važnu ulogu u lokaliziranju glagolske radnje. Oni tačno preciziraju vrijeme u kojem se radnja odvija ili ukazuju na trajnost radnje.

Glagolska vremena u arapskom jeziku se najčešće posmatraju sa vremenskog aspekta, analogno sa većinom drugih jezika, poput bosanskog. Međutim, osnovna razlika među glagolskim oblicima se tiče glagolskog aspekta, a ne vremena. Prilikom prevođenja na bosanski jezik potrebno je obratiti pažnju na glagolski aspekt kako bi se dosljedno prenijelo značenje. Potrebno je naglasiti da krucijalnu važnost ima i sam kontekst koji može u potpunosti odlučiti o značenju određenog glagolskog oblika.

Nadamo se da smo uspjeli u namjeri da ponudimo kratak pregled svih različitih segmenata gramatičke kategorije glagolskog vremena, te da je ovaj rad odgovorio na neka pitanja koja se vezuju za ovaj jezički fenomen, a mnoga druga otvorio.

LITERATURA

1. Abu-Chacra, Faruk, *Arabic: An Essential Grammar*, Routledge, London and New York, 2007.
2. al-Afġāni, Sa'īd, *al-Mūġaz fī qawā'id al-luġa al-'arabiyya*, Dār al-Fikr, s.l., s.a.
3. Asaad, Naderi, „Aspect of Tenses in Arabic language“, *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, No. 1, February, 2016., <http://www.ijhcs.com/index.php/ijhcs/index>, pregledano 18. oktobar 2017.
4. Badawi, El-Said, Michael G. Carter, Adrian Gully, *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar*, Routledge, New York, 2004.
5. Badurina, Lada, "Vremenski odnosi na razini složene rečenice i teksta. Vrijeme u jeziku / Nulti stupanj pisma", *Zbornik radova 41. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 2013., str. 75–97.
6. Bahloul, Maher, *Structure and Function of the Arabic Verb*, Routledge, New York, 2008.
7. Beeston, A. F. L., *Written Arabic: An approach to the basic structures*, University Press, Cambridge, 1968.
8. Fassi Fehri, Abdulkader, *Key Features and Parameters in Arabic Grammar*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2012.
9. Fischer, Wolfdietrich, *A Grammar of Classical Arabic*, Yale University Press, New Heaven and London, 2002.
10. Gadalla, Hassan A. H., „Translating English Perfect Tenses into Arabic: A Comparative Study of Two Translations of Pearl Buck's Novel 'The Good Earth'“, *BABEL, International Journal of Translation*, John Benjamins, Vol. 52, No. 3, 2006., pp. 243-261.
11. Guberina, Petar, "Problem 'slaganja vremena'", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za filologiju* / [urednik Petar Skok], Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1951., str. 33-74.
12. Haywood, J. A., Nahmad, H. M., *Arabic Grammar of the Written Language*, Lund Humphries, London, 1965.

13. Holes, Clive, *Modern Arabic Structures, Functions, and Varieties*, Georgetown University Press, Washington, 2004.
14. Jahić, Dževad, Senahid Halilović i Ismail Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.
15. Kingberg, Naphtali, *Studies in the Linguistic Structure of Classical Arabic*, Brill, Leiden-Boston-Keln, 2001.
16. Lansing, J. G., *Arabic Manual*, Charles Scribner, New York, 1891.
17. Muftić, Teufik, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1999.
18. Ni‘ma, Fu‘ād, *Mulaḥḥaṣ qawā‘id al-luġa al-‘arabiyya*, Nahḍat Miṣr, al-ṭab‘a al-tasi‘a ‘ašara, Miṣr, s.a.
19. O'Brien, Josephine, *Tense and Aspect in the Interlanguage of Gulf Arab Learners of English*, ProQuest LLC, 2013., <https://core.ac.uk/download/pdf/42016233.pdf>, pregledano 28. novembar 2017.
20. Oueded, Sekhri, *Problems in Translating Tenses From English into Arabic The Present Perfect: A Case Study*, doktorska disertacija, Mentouri university – Constantine, Algeria, 2009., <https://bu.umc.edu.dz/theses/anglais/SEK1064.pdf>, pregledano 16. septembar 2017.
21. Rāġihî, ‘Abduhu, *Taṭbîq al-naḥw*, Dâr al-mârifâ al-ġâmî, al-'Iskandariyya, 1998.
22. Reishaan, Abdul-Hussein Khadim, Ali Abdul-Rezzaq Ja'far, *Time, Tense and the Verb Form in Arabic and English: A Contrastive Study*, <https://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=13542>, pregledano 05. novembar 2017.
23. Ryding, Karin, *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, Cambridge University Press, New York, 2005., 708 str.
24. Wright, William, *A Grammar of the Arabic Language*, University Press, Vol. 2, Cambridge, 1898.

IZVORI

1. Ḥusayn, Ṭaha, *al- 'Ayyâm*, Markaz al-'Ahrâm li al-tarğama wa al-našr, al-Qâhira, 1992.
2. Husein, Taha, *Dani*, sa arapskog preveo Esad Duraković, Svjetlost, Sarajevo, 1998.
3. Husein, Taha, *Dani*, sa arapskog preveo Nijaz Dizdarević, Svjetlost, Sarajevo, 1979.